

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ

УНІВЕРСИТЕТ МЕНЕДЖМЕНТУ ОСВІТИ

БІЛОЦЕРКОВСЬКІЙ ІНСТИТУТ НЕПЕРЕРВНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

Н.Г. Торба

**ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ТВОРЧОГО ПІДХОДУ
В РОБОТІ ПЕДАГОГА СУЧАСНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ
ШКОЛИ**

Навчально-методичний посібник

2021

УДК 159.9:377

ББК 88.45;

Торба Н.Г.

Психологічні аспекти творчого підходу в роботі педагога сучасної професійної школи : навчально-методичний посібник / укладач Торба Н.Г. – Біла Церква: БІНПО УМО, 2021. – 111 с.

У навчально-методичному посібнику розкривається проблема творчого підходу в роботі педагогів ЗП(ПТ)О у сучасних соціально-економічних умовах. Творчість розглядається як інтелектуальна активність особистості, як сукупність психічної активності. Висвітлюється психологічна структура механізму творчості та стадії творчого процесу. Приділено достатньо уваги питанням обдарованості підлітків та методам роботи з обдарованою молоддю.

Практична частина представлена методиками, тренінгом, вправами на визначення креативності та розвиток творчих здібностей здобувачей освіти.

Методичний посібник розрахований на педагогічних працівників системи ЗП(ПТ)О, які не мають спеціальної психолого-педагогічної освіти, практичних психологів, батьків.

Рецензенти:

Верченко Н.Г., кандидат біологічних наук, доцент кафедри педагогіки, психології та менеджменту БІНПО УМО.

Прокопенко С.Ф. Практичний психолог ДПТНЗ «Білоцерківський професійний ліцей

Друкується за рішенням вченої ради БІНПО УМО

(протокол № 1 від 27 січня 2021р.)

Торба Н.Г., 2021

БІНПО УМО, 2021

Зміст

	Стор.
Вступ	4
I. Творчість як інтелектуальна активність	5
1.1. Загальна характеристика творчості.....	5
1.2. Структура механізму творчості.....	8
1.3. Стадії творчого процесу.....	11
II. Психологічні аспекти обдарованості	14
2.1. Обдарованість – історичний аспект.....	14
2.2. Структурні компоненти обдарованості.....	16
2.3. Специфічні особливості поведінки обдарованого підлітка.....	20
2.4. Психологічні засади та методи роботи з обдарованими підлітками.....	23
2.5. Стимулювання виховання креативності в навчальному закладі.....	26
III. Елементи методик розвитку креативності учнів	31
3.1. Тренінг «Розвиток творчих здібностей молоді».....	31
3.2. Діагностика особистісної креативності (Тунік Є.Є.).....	47
3.3. Психогімнастичні вправи спрямованості на розвиток креативності.....	54
3.4. Методика «Спробуйте свої сили в літературній творчості».....	60
3.5. Тест для визначення творчих нахилів.....	61
3.6. Тест «Визначення соціальної креативності особистості» (В.А. Барташев)..	64
3.7. Самооцінка творчого потенціалу педагога (рогов Е.І.).....	66
3.8. Тест «Визначення рівня уяви» (Голенговська Т. В.).....	70
3.9. Вправи на розвиток творчої уяви.....	71
3.10. Методика визначення загальних творчих здібностей особистості.....	78
3.11. Методика інтерперсонального тренінгу. (О. М. Харцій. Адаптований варіант).....	93
3.12. Дослідження індивідуальних здібностей підлітка (Коник О.Т.).....	97
3.12.1. Тест «Творчі здібності підлітка».....	97

3.12.2. Тест «Домінуюча система спийняття».....	100
3.12.3. Тест «Пам'ять».....	103
3.12.4. Тест «Логічна та механічна пам'ять».....	106
Глосарій	107
Література	111

Вступ

Пріоритетним завданням сучасних навчальних закладів є виховання мислячої людини. Психолого-педагогічною наукою доведено, що ступінь вдосконалення чуттєвого пізнання залежить не стільки від розвитку органів чуттів, скільки від ступеня розвитку мислення. На жаль, сучасне навчання розвиває в підлітках найчастіше лише один бік (виконавчі здібності), а більш складний та важливий (творчі здібності) бік людини залишається на волю випадку й найчастіше знаходиться у гіркому стані. Якщо ж суспільство надає перевагу покірним виконавцям, що вміють лише ретельно повторити готове, то таке суспільство потребує реформування.

Реалії сьогодення вимагають пошуку нових ефективних форм і прогресивних методів навчання, які були б адекватними новій парадигмі освіти. Розвивати творчі здібності треба, орієнтуючись на індивідуально-психологічні особливості підлітків і психологічну готовність педагога до реалізації нових методів роботи. Вибір методів творчої роботи залежить від віку учнів, їхнього розвитку, інтересів, характеру. Але максимального позитивного ефекту виховання можна досягти лише тоді, коли «вектори» педагогічного, батьківського, суспільного (всі види середовища, масові засоби комунікації) виховання співпадають по направленості та є творчими по суті за формами і характером поставлених цілей. Для розвитку творчих здібностей потрібно підштовхувати підлітків до рішення, а не вирішувати за них. Творче мислення починає працювати тоді, коли саме життя, практика наражають на якісь труднощі, перепони, що виступають у вигляді більш чи менш складних задач, які збуджують розум особистості, примушують мислити, шукати й знаходити відповідні рішення. Проблеми створюють творчість. Людина, яка є повністю пристосованою до оточуючого світу, не могла б нічого бажати, ні до чого прагнути й, звичайно, нічого не могла б творити.

До переліку умов, які сприяють творчості, відноситься комплекс, що починається зі створення особливих ситуацій, які сприяють інтуїтивному

виникненню ідеї вирішення творчої проблеми, й закінчується вихованням необхідних здібностей, створенням творчого клімату, адже створення нового творчого продукту багато в чому залежить від особистості творця та сили його внутрішньої мотивації.

Набуття знань про таємниці творчості, методи і прийоми розвитку креативності, оволодіння технікою психологічного самоуправління, самовдосконалення і самонавіювання відкриває нові, незвичайні шляхи в мистецтві педагога - розвивати свої невикористані можливості й здібності, підвищувати рівень самоорганізації, легше пристосовуватися до умов існування, досягати високих результатів у професійній діяльності й житті.

I. Творчість як інтелектуальна активність

1.1 Загальна характеристика творчості як психічного явища.

Творча діяльність – одне з найбільш цікавих і складних психічних явищ. Це діяльність, результатом якої є створення нових духовних і матеріальних цінностей, найвищий рівень пізнання. Матеріальні цінності – це предмети, речі, які ми можемо побачити і доторкнутися до них. Це одяг, предмети побуту, навчальне приладдя, складна техніка. Духовні цінності – це картини, музичні твори, скульптура, графіка – усе те, що викликає у нас естетичну насолоду, надихає на нові звершення.

Слід сказати, що в останні десятиліття ХХ та вже на початку ХХІ століття психологічна наука цілеспрямовано, хоча і не завжди в адекватних масштабах, намагається не лише дослідити загальні особливості творчої діяльності, але й розробити спеціальні засоби, прийоми, методи та технології стимулювання творчого пошуку, розвитку творчих здібностей, формування творчих стратегій розв'язання різноманітних проблем. Називаючи тут імена таких, наприклад, фахівців як А.В. Брушлінський, Е. де Боно, Г.Я. Буш, Т.В. Кудрявцев, О.М. Матюшкін, О.К. Тихомиров, я хотів би особливо підкреслити внесок у подібні дослідження одного зі світових корифеїв психології творчості Я.О. Пономарьова, але не тільки у загальному плані, а й у зв'язку з принципово важливими тезами, якими він закінчував одну зі своїх останніх праць, коли підводив підсумки можливих перспектив впровадження ідей психологічної теорії творчості: «в якості можливих практичних застосувань структурно-рівневої теорії психологічного механізму творчості можна представити низку наслідків, які випливають з цієї теорії, що слугують цілеспрямованому управлінню творчим процесом, нарощенню творчого . потенціалу дітей та його діагностуванню...» [19, с.164]

Творчість – складна діяльність, яка пов'язана з непростими змінами у соціальних і пізнавальних процесах, у ціннісно-мотиваційній сфері, в

індивідуальному стилі діяльності тощо. Невідповідність складності досліджуваної проблеми і методів її дослідження є причиною перманентної кризи психології творчості. Якщо узагальнювати, то всі зрушення у вивченні творчості були пов'язані з виробленням нових теоретичних концепцій і відповідних їм методів психологічного дослідження, а всі невдачі пов'язані з еkleктикою і в теоретичних підходах, і у виборі методів дослідження [4; 7; 9; 10; 13; 12; 22].

У роботах В.О. Моляко, В.М. Дружиніна, М.М. Подд'якова творчість розглядається як процес створення нового продукту або винайдення раніше невідомого, але необхідного суб'єкту, нового способу виконання певної діяльності [7; 14; 20].

Таке розуміння творчості зумовлює необхідність пошуку механізмів розвитку творчої діяльності саме в дитячому віці. Одним із таких пояснювальних механізмів, очевидно, є інвенції. Поняття інвенції (лат. – вигадка), вперше використане у психології Ж. Піаже для аналізу процесів розвитку мислення дитини, знайшло відображення в інвенційно-стратегіальній моделі розвитку творчо обдарованої особистості О.Л. Музики як природній шлях розвитку творчості. Інвенції розглядаються як спонтанні відхилення в ході діяльності, що виникають у процесі наслідування. [15]

Для кожного вікового періоду існує певне місце в системі суспільних стосунків, яке визначається системою соціальних очікувань та норм поведінки, що включають у себе способи та норми оволодіння «суспільними» діяльностями. Л.С. Виготський писав: «Соціальна ситуація розвитку є вихідним моментом для всіх динамічних змін, що відбуваються в розвитку протягом певного періоду. Вона визначає цілком і повністю ті форми і той шлях, йдучи по якому дитина набуває нових і нових властивостей особистості, черпаючи їх із соціальної дійсності, як із основного джерела розвитку, той шлях, на якому соціальне стає індивідуальним» [6, т.4, с. 258-259].

Творчість – складний психологічний процес. У центрі його – уява, навколо неї задіяні інші психічні процеси: увага, пам'ять, мислення, які виявляються в

тих знаннях, що є в людини. Уява доповнюється здібностями і вміннями, мотивами цілеспрямованої діяльності. Творчий процес може відбуватися лише за умови відповідного емоційного тла. Творчість не є суцільним і безперервним процесом. У ній чергуються підйоми, застої і спади. Але в ній виявляється і стан найвищого підйому, під час якого пізнавальна і емоційна сфери зливаються в єдиному пориві і спрямовуються на розв'язання творчих задач, стан, за якого досягається найвищий результат - *натхнення*.

Творчість – це сукупність психічної активності, де уява виконує головну роль. Творчість може призвести до великих відкриттів, винаходів. Ті продукти діяльності, які вона створює, відзначаються новизною, оригінальністю та унікальністю. Справжня творчість окрилює людину, створює віру у свої можливості, приносить радість і задоволення. Утім, у продуктах діяльності виражається й особистість творця.

Останнім часом зростає інтерес до процесу творчості. Якщо в деяких психічних процесах людині допомагають складні механізми (комп'ютери, сканери тощо), то творчість не може бути формалізована і укладена в певну програму дій, не може бути механічною. Але від творчості залежить науково-технічний прогрес і створення нового. Навіть у навчальних закладах не могли впевнитись у зростанні інтересу до творчості, за новою 12–бальною системою оцінювання найвищі бали отримують тоді, коли виявляють творчість.

Регулятивні механізми поведінки живих істот можна розділити на адаптивні й творчі. Адаптація полягає в такому пристосуванні до середовища, коли організм змінюється, а середовище залишається незмінним. Творчість передбачає активну зміну середовища перебування людини. Все життя складається із процесів адаптації й творчості, які взаємодіють між собою. Адаптація й творча діяльність поєднуються доцільністю.

Доцільність не можна визначити яким-небудь абсолютним чином, є її біологічне, фізіологічне, психологічне й ін. визначення. Доцільною дією можна вважати систему дій, які призводять до успішного досягнення мети. Зміст доцільності передбачає творчі акти. Доцільність визначається мірою

відповідності між перетвореннями в організмі й у навколишньому середовищі. Вона виникає там, де фактори випадковості відсуваються на другий план факторами активного «програмування», діяльність організму виступає як дія, спрямована на реалізацію програми. Ціль людини народжується об'єктивним світом, ставлення людини до природи має активний творчий характер. Творчість визначається здебільшого за продуктом (створенням нового).

Проте феноменологія творчості досить неоднозначна: адже творчість – не лише створення суспільно значущого продукту, творчістю можна назвати всі ті "відкриття", які людина робить особисто для себе.

Творчість – суто людська діяльність. Творчими є майже всі психічні процеси, за винятком, може, автоматизованих дій, адже створення образу сприймання або збереження в пам'яті, не говорячи вже про мислення, – це складна діяльність, у результаті якої відкидається незначне, об'єднуються суттєві ознаки, запам'ятовується необхідне, вирішується нова задача. Ці процеси лежать в основі творчості.

Але виникає ряд нових проблем, а саме: природа творчої діяльності, її механізми, індивідуальні варіації творчого процесу, предметна спрямованість, можливість розвитку, залежність від інших структур психічної діяльності, таких як сенсорні процеси, мислення, взаємозв'язок з енергетично-мотиваційними системами тощо.

Творчість як особливий вид діяльності людини, стала предметом дослідження лише у ХХ столітті. Творча діяльність вважається виключно пов'язаною з художньою, письменницькою, поетичною і т.д. спрямованістю. Творча діяльність суто суб'єктивна, свідчення митців досить індивідуальні. Лише з розвитком виробництва, техніки, а далі підприємництва стало очевидним, що творча діяльність значно ширше явище, отже вона вимагає, за словами Е. де-Бона (відомого англійського психолога, що займається творчістю), нового, нестандартного погляду на старе і відоме.

Скажімо, фінансовий зліт Рокфеллера почався з того, що він замінив дерев'яні діжки, в яких зберігалася нафта, на залізні баки, побудував перший

нафтопровід, що значно здешевило перевезення нафти. Поява особистостей, що ламали правила, змінювали світ, таких як "поет науки" Нікола Тесла – автор численних новацій в електротехніці, Акіо Моріта – "суперторговець світу" (фірма "Зопі" та ін.), поява численних відкриттів, авторами яких є творчі люди.

Творчі особистості є носіями прогресу. У творчих людей наявні особливі здібності – творчі (креативні), це тісний зв'язок з емоційно-енергетичними (природно забезпеченими) особливостями індивіда, наявність особливого типу мислення – дивергентного (нелінійного), на відміну від логічного (конвергентного), високий рівень сенсорики, а також індивідуально-особистісні якості, такі як висока пізнавальна активність, наполегливість, дуже високий рівень працездатності.

Взагалі одним із основних шляхів розвитку особистісних цінностей є включення особистості у творчу діяльність. Усвідомлення повторюваних способів творчої діяльності, які формуються як стратегії досягнення успіху, на думку О.Л. Музики, закріплюються у свідомості суб'єкта як моральнісні та діяльнісні цінності [15; 16].

1.2. Структура механізму творчості

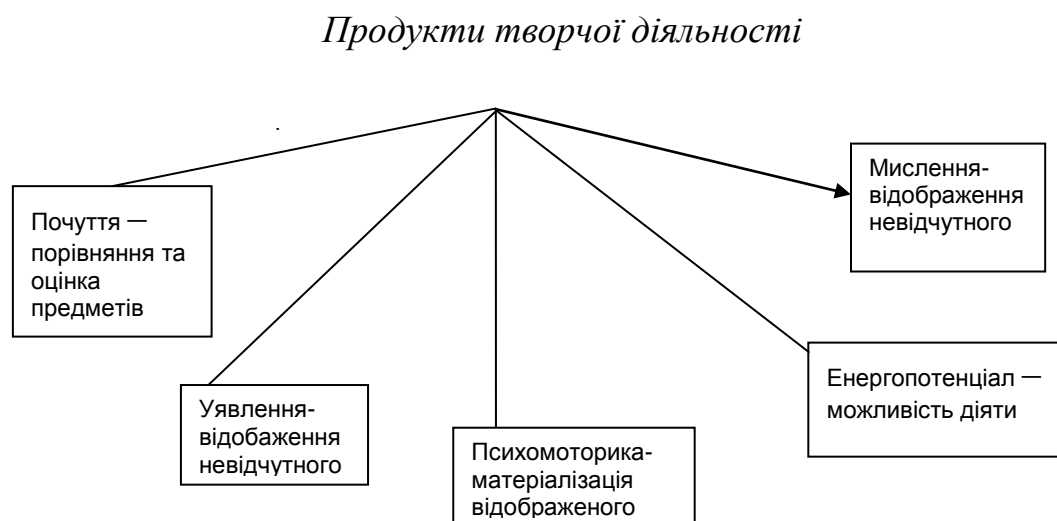
Як показують психологічні дослідження, структура процесу творчої діяльності є досить типовою для всіх видів творчості. Ми розглядаємо процес технічної творчості у вигляді трьох взаємозалежних циклів: еталонування, проектування, ескізування. Можна представити ці цикли й так: розуміння умови завдання (оцінка умови), формування проекту майбутньої конструкції (формування гіпотези, задуму) і попереднє рішення (прогнозування остаточного результату). Кожен цикл завершується прийняттям відповідного рішення.

Розуміння закінчується тим, що суб'єкт приступає до пошуку або відмовляється від рішення; при цьому він дає оцінку і самого завдання, і своїх можливостей вирішити його. Формування задуму завершується прийняттям рішення про адекватність проекту конструкції вимогам цього завдання.

Попереднє рішення (у тому числі й здогад) закінчується прийняттям рішення про ескізну побудову проекту і може збігатися з формуванням проекту, може виникати раніше, а може з'являтися лише після досить тривалого пошуку у вигляді графічного (ескізного) представлення технічного пристрою. Стратегія рішення включає зазначені три цикли, кожен з яких має свою мікроструктуру. [8].

Механізм творчості це – сукупність функціональних органів відображення, проектування та матеріалізації особистістю своїх психічних утворень, які є відкриттями, винаходами або художніми образами.

Схема 1.2.1.

Творчість – це процес зародження нового, того, що існує у природі або в людській діяльності; у природі – зародження, ріст, дозрівання; у людській діяльності – створення нових думок, почуттів та образів, які стають безпосереднім регулятором творчої діяльності.

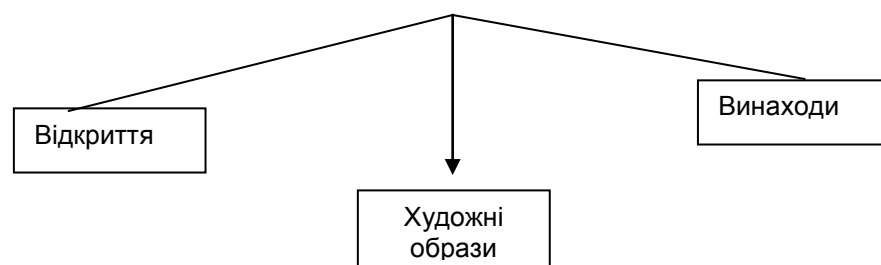
Створення нових думок, почуттів та образів цих регуляторів діяльності

відрізняє від конструювання, яке комбінує відоме і невідоме, – це новий принцип дій творчої особистості. І тому творчий процес призводить у результаті до продукту оригінального, об’єктивно цінного та самодостатнього. Продуктами творчості бувають: відкриття, винаходи, нові художні образи небувалої сили, художні твори. Суть у них одна. Розрізняються вони тільки засобами проникнення у природу.

Відкриття – це процес і результат виявлення того, що існує у природі, суспільстві або людині. Відкриття бувають: для себе, для близьких, для людства. Останнє – рідкісна удача, про яку образу ж дізнається весь світ. Але можна його зробити і не помітити.

Схема 1.2.2.

Продукти творчого руху

Наприклад:

а) у відомій речовині, процесі, предметі, явищі і т.п. відкриваються невідомі явища;

б) за відомими якостями відкриваються невідомі предмети;

в) відкривається нова речовина з невідомими якостями тощо.

Винаходи це створення нових предметів, техніки і технологій (для себе, оточуючих, людства) із природних речовин.

Якщо винахід є продуктом реалізації творчого начала в особистості,

проривом природної необхідності та виходом за межі невідомого, то винахід – результат прагматичних дій. Ціль прагматичних дій – вирішити задачу, яка поставлена життєвою ситуацією або в процесі діяльності.

Художні твори – створення образів, які допомагають пізнати душу іншої людини і тим самим удосконалити свою; пережити багато життєвих ситуацій, щоб визначити свій життєвий шлях, а цей шлях можна пройти тільки за допомогою ноосфери.

Ноосфера – уже пізнаний, освоєний, культивованій логос. Культурна, розумна оболонка землі. Сутність ноосфери – інформаційно-енергетична. Енергія та інформація ноосфери, доступні кожній особистості, але зрозумілі в залежності від розвитку цієї особистості. Енергія та інформація містяться у предметах та явищах, вони побудовані на принципах гармонії, тому зберігають у собі нестаріючу інформацію і енергію яку неможливо знищити.

Логос – це закони, які приводять до порядку енергію природи. Логос знаходиться у душі кожного. Пізнаючи себе ми пізнаємо логос – систему верховних законів природи.

Особистість повинна самостійно навчитися робити відкриття, винаходи та створювати художні образи:

- а) для себе, відкриваючи світ;
- б) для ближнього оточення, дивуючи його своїм діями, а воно достойно оцінює це вигуком «Молодець»;
- в) для всього людства (вершина цих досягнень – Нобелівська премія).

Самоорганізація та творчість

Самоорганізація творчості здійснюється тільки на базі адаптивного поведіння, виявляє певну пасивність і не переходить границь рефлексорного механізму. Цього рівня самоорганізації вистачає тільки на те, щоб «вижити» у певнім середовищі – зберегти гомеостаз.

Організм як система не тільки врівноважується середовищем, але й переносить на нього певну частину своєї організації. Система стає не тільки

самоорганізованою, але й самовиражною. Надлишок самоорганізації здобуває індивідуальні риси, оригінальне вираження й припускає для себе можливе середовище.

Різко підвищується комунікативність системи. Система індивідуалізована стає комунікативною, має власний оригінальний зміст.

1.3. Стадії творчого процесу

Першим етапи творчого процесу визначив російський інженер П.Е. Енгельмайер.

I етап – зародження задуму, акт, у якому головною діючою особою є інтуїтивне мислення, що пов'язане з певним бажанням, стимулом.

II етап – дискусійне мислення, логіка, міркування. Із задуму про те, чого людина хоче, виробляється те, що вона може.

III етап – винахідник вступає в єдиноборство з матерією, щоб здійснити свій план реально.

П.Е. Енгельмайер розглядав винахід як тричлен: принцип, схема (система, план) і конструкція. Він висунув класифікацію людських дарувань (3 класи): геній, талант, старанність. Геній прокладає нові шляхи, таланти їх протоптують, маса ними користується. П.Е. Енгельмайер сформулював ознаки людської творчості це:

- 1) штучність – створення культури;
- 2) доцільність – припускає певну мету, вирішує завдання (користь, істина, добро);
- 3) раптовість – творчість відрізняється від методичного мислення;
- 4) цілісність – творчий продукт має ідею, причому одну.

Усі частини поєднуються в певну цілісність.

Дослідження багатьох психологів показали відсутність прямої залежності творчих здібностей від інтелекту та суми знань. Виділяють три основних підходи до проблеми творчих та інтелектуальних здібностей:

- 1) як таких творчих здібностей немає. Головну роль у детермінації

творчої поведінки відіграють мотивація, цінності, особистісні риси. Інтелектуальні здібності виступають як необхідні, але недостатні умови творчої активності особистості;

2) високий рівень розвитку інтелекту передбачає високий рівень розвитку творчих здібностей і навпаки, творчого процесу як специфічної форми психічної активності немає;

3) творчі здібності – креативність – є незалежним від інтелекту фактом (Дружиніна В.Н., 1995).

Інтелект – поняття близьке по значенню до поняття мислення. Говорячи «розумна людина», ми визначаємо тим самим індивідуальні особливості інтелекту. Терміни «мислення» та «інтелект» пояснюють боки того самого явища. Наділена інтелектом особистість здійснює процеси мислення. При цьому інтелект – це спосіб мислення, а саме мислення – процес реалізації інтелекту. Інтелект і мислення завжди вважалися відмінними рисами людини. Мислення (або інтелект) насамперед розглядається як вид пізнання і виступає як створення уявлення про світ, його образів і моделей.

Успіх людської діяльності напряму залежить від рівня інтелекту. Для кожного виду діяльності існує свій певний рівень (або мінімум) інтелекту, який забезпечує можливість успішно займатися цією діяльністю.

У сферу інтелекту входять акти всіх пізнавальних процесів (сприйняття – людина щось бачить і створює розумову модель побаченого; пам'ять – зберігає побачене та ін.). Різниця в рівні розвитку може негативно вплинути на відносини. Розвиток мислення особистості підвищує її інтелектуальний рівень.

Інтелект у специфічному сенсі слова розвивається у людини в ході історичного розвитку на основі праці. Змінюючи свою суспільно-трудова діяльність людина пізнає її, а пізнаючи – змінює. Інтелект людини, який служить для пізнання дійсності та керівництва дією, формується у процесі дії на дійсність. При цьому інтелектуальна дійсність характеризується не тільки своєрідним механізмом, а й специфічною мотивацією. Вона виступає у вигляді цікавості, допитливості, у специфічній пізнавальній формі цікавості до

оточуючих. Вона виявляється потребою, яка виникає у процесі діяльності, яка розчленовує та змінює оточуючі предмети.

Інтелект є продуктом довготривалого розвитку. Це історичне поняття, яке виникло в результаті розвитку, воно саме розвивається.

Розвиток інтелекту виражається:

- *по-перше*, у змінах не тільки кількісних, а й у якісних самого інтелекту. Змінюється як зміст, так і форма інтелектуальної діяльності, інтелектуальні операції проникають у все більш глибокі прошарки суцього. Аналіз і синтез зароджуються у дії і спочатку відтворюються як практичний аналіз і синтез. У подальшому в особистості інтелектуальні операції стають не тільки практичними – вплетеними безпосередньо у структуру дії, а також і теоретичними, все більш опосередкованими;

- *по-друге* – в змінах інших форм поведінки; інстинкт набуває все більш лабільні форми, переходить у потяг, у якому закріплений тільки первісний імпульс дії, який завершує його актом, а весь проміжний процес, від якого залежить, чи буде потяг задоволений, коли, як, за яких умов, – переходить уже до інтелекту. Навички перестроюються не менш радикально: в особистості з'являються навички, які цілком будуються на основі інтелектуальної діяльності, через спеціальні тренування або вправи навички перетворюються у інтелектуальну по суті операцію;

- *по-третьє* – змінюється взаємовідношення між інтелектом, навиком і інстинктом. Усе чіткіше відрізняються вони один від одного разом із тим і взаємопотрапляють один в одного. Якщо на ранніх ступенях розвитку інтелект його елементи виступають усередині інстинкту або навику, то на вищих ступенях інстинкт і навички функціонують всередині на основі інтелекту який осмислює, контролює і регулює їх.

Стадії розвитку інтелекту – це рівні (ступені) розвитку, які послідовно змінюють один одного. Процес розвитку інтелекту має три великі періоди (за Ж. Паже), у рамках яких формуються три основні структури інтелекту:

1) сенсомоторні структури – системи «матеріальні дії, які виконуються

послідовно» (вік 0–2 роки);

2) структури репрезентативного інтелекту і конкретних операцій (вік 2–11 років);

3) структури формально-логічних операцій (вік 11–15 років).

Формальна логіка (за Ж. Паже) вища ступінь розвитку інтелекту. При переході від більш низької ступені до більш високої, цьому перебуває стадія підготовки наступної. Дитина отримує можливість мислити як «доросла людина». Вона розглядає судження як гіпотези, із яких можливо вивести різноманітні висновки; його мислення стає гіпотетико-дедуктивним.

Питання для самоперевірки.

1. Визначте роль та місце творчих здібностей в житті сучасної людини.
2. Визначте розвиток творчості в житті особистості.
3. Визначте роль підліткового віку у розвитку та формуванні творчих здібностей.
4. Дайте характеристику творчої уяви та її прояву на різних етапах онтогенезу.
5. Дайте характеристики творчості.
6. Визначте структура та етапи творчого процесу.
7. Види творчості та їх характеристика.
8. Взаємозв'язок інтересів, здібностей та майбутньої професійної діяльності особистості.
9. Збагачення оточуючого середовища як фактор розвитку здібностей.
10. Психологічний аналіз трансформації здібностей до ступеня майстерності та таланту.

II. Психологічні аспекти обдарованості

2.1. Обдарованість – історичний аспект

«Економічне зростання країни, її науково-технічний розвиток, культура, економіка, освіта неможливі без участі в цьому процесі обдарованих людей. Тому проблема пошуку обдарованих членів суспільства існує вже дуже давно. Початок пошуку обдарованих дітей почався майже 2,5 тис. років тому. Одним з перших на це звернув увагу китайський філософ Конфуцій (з 551 по 479 р. до н.е. жив у Китаї). Подорожував з міста до міста зі своїми учнями й став майстром навчання. Він визначив правила поведінки людини в суспільстві й був основоположником давньокитайської філософської школи «Жу цзя». При імператорі У-ді конфуціанство було оголошено державною релігією й для його вивчення в 124 р. до н.е. був заснований університет. У-ді створив систему державних іспитів і державні посади займалися не завдяки високому положенню, а лише після успішно витриманого іспиту.

Один із перших філософів в історії людства Конфуцій дбав про обдарованих дітей і пропонував відбирати їх і розвивати. Коли ідеї Конфуція поширилися й отримали вплив, ця ідея була підхоплена. Особливо обдаровані діти одержували утримання при дворі імператора. У цих дітях високо цінувалися форми творчої фантазії, і насамперед, здібності до написання віршів і романів. У них була безпомилкова пам'ять і надзвичайне логічне мислення. У цих дітях бачили гарантів майбутнього національного багатства і високо шанували їх, дбали про них.

Після об'єднання імперії селянином і вождем Лю Баном, засновником династії Хань, відбір і навчання обдарованих дітей, аж до державного іспиту, стали інструментом державної влади. Привілеї старих китайських аристократів трохи скоротилися, хоча їхні діти розвивалися в умовах, у яких могли більш успішно розкритися їх здібності і талант.

Філософ Платон (427-347 р. до н.е.) теж вимагав передавати в руки

держави виховання обдарованих дітей, виступав за владу духовної аристократії, при якій інтелектуально обдаровані люди після інтенсивних занять математикою й філософією приймалися б у середовище правлячих. Вимагав відбирати й розвивати найбільш здібних дітей. На його думку, суспільство повинне «змусити кращі натури» вивчати все те, що найбільше корисно державі.

У 16 столітті Сулейман Чудовий розсилав по Турецькій імперії шукачів талантів, які планомірно обстежували населення для того, щоб відшукати серед дітей і підлітків особливо обдарованих. Цих дітей поміщали потім у спеціальні навчальні заклади, де викладали не тільки мусульманську релігію, але й природничі науки, філософію, військове мистецтво та різні інші види мистецтва.

У 1972р. Комітет з освіти США опублікував таке визначення: «Обдарованими й талановитими дітьми можна назвати тих, які по оцінці досвідчених фахівців, у силу видатних здібностей демонструють високі досягнення. Вони мають потребу в спеціалізованих навчальних програмах. Перспективи таких дітей визначаються рівнем їхніх досягнень і потенційних можливостей в одній або декількох сферах:

- інтелектуальній;
- сфері конкретних академічних здібностей;
- сфері творчого або продуктивного мислення;
- лідерській;
- художній й виконавській;
- психомоторній (рухові здібності)».

Л.С. Виготський розглядав обдарованість як генетично обумовлений компонент здібностей, що розвиваються у відповідних видах діяльності або деградує при її відсутності. Обдарованість на сучасному етапі розглядається як складне інтегральне ціле.

Вплив обдарованих людей на економічний розвиток країни дуже значний. Саме тому в країнах, де це розуміють, ідуть або шляхом створення умов для

розвитку здібностей, підтримки обдарованих членів суспільства, або шляхом залучення до роботи вже підготовлених в інших країнах обдарованих людей.

У нашій країні переважав перший шлях: у кожному освітньому закладі було безліч різноманітних гуртків, у яких кожна дитина мала можливість реалізовувати свої здібності. У вищих освітніх закладах теж підтримували кращих студентів: залишали на кафедри, пропонували аспірантуру.

Обдарування, як і перлини, розкидані по всьому людському морю. Але особливість обдарованості в тому, що вона потребує підтримки. Як казав поет: "Талантам надо помогать, бездарности пробьются сами" (Лев Озеров).

Творча активність обдарованих підлітків гармонізує їх особистісний розвиток саме завдяки тому, що вона потребує розвитку навичок соціальної взаємодії, формування почуття власної значимості «на корисному боці життя» (А.Адлер), оснований не на зверхності, що йде від комплексу неповноцінності, а на почутті належності до людей, критерієм самооцінки яких є насамперед результати творчої діяльності. А. Адлер писав: «Нормальна людина не має комплексу переваги, вона навіть не бачить смислу в перевазі як такій. Якщо їй і властиве прагнення переважати, то лише в тому розумінні, що людина прагне до успіхів в праці; але поки це прагнення виражається в продуктивних досягненнях, воно не веде до неадекватної самооцінки і до хвороби» [Цит. за: 5, с. 97].

Творча активність, за Т.П. Скрипкіною, регулюється мірою співвіднесення довіри до себе та оточуючого світу, соціального і предметного. У зв'язку з цим розвиток обдарованості можна переосмислити як процес, що детермінується порушенням рівноваги в сторону збільшення довіри до себе [23].

Відбувається своєрідне особистісне ідіосинкразичне кредитування, коли обдарована особистість авансує собі довіру для продовження творчої діяльності у наперед невизначеній ситуації. Ця якість обдарованої особистості у психологічній науці позначається як толерантність до ситуації невизначеності, творча воля. У ній відображається ціннісне ставлення до власної творчості, яка

дозволяє людині реалізовувати смисл власного життя. [7; 24]

2.2. Структурні компоненти обдарованості

На сучасному етапі розвитку суспільства виділяють такі компоненти обдарованості як загальної психологічної передумови творчого розвитку і становлення творчої особистості:

- 1) домінуюча роль пізнавальної мотивації;
- 2) дослідницька творча активність, яка виражається у виявленні нового, у постановці та рішенні проблеми;
- 3) можливість досягнення оригінальних рішень;
- 4) можливості прогнозувати;
- 5) здатності до створення ідеальних еталонів, які забезпечують естетичні, моральні та інтелектуальні оцінки.

Види обдарованості.

Інтелектуальна обдарованість пов'язується з високим рівнем IQ. Для інтелектуальної обдарованості характерний емоційний і соціальний дисбаланс: висока інтелектуальність не гарантує успішності в спілкуванні.

Академічна обдарованість визначається успішністю в навчанні. Для академічної обдарованості характерні високі здібності в оволодінні основними навчальними дисциплінами.

Творча обдарованість визначається тими теоретичними конструкціями, на яких базується саме розуміння творчості.

Обдарованість у сфері спілкування (соціальна, лідерська) – термін чітко не визначений, розглядається як складне багатоаспектне явище.

Дж. Рензуллі створив модель обдарованості, яка включає три фактори: рівень розвитку інтелекту вищий за середній (для даного віку), креативність і утягуваність у завдання. Ці фактори зазвичай зображуються у вигляді трьох кіл, які перетинаються. Автор моделі вважає, що тільки при високому рівні (у тому числі й потенційному) усіх трьох складових можливий розвиток обдарованості дитини. Багато вчених включають у цю модель і соціальні фактори: особливості сімейного клімату, навчання, відносини з однолітками.

Обдарованість на сучасному етапі розглядається як складне інтегральне ціле, у структуру якого входять 3 компоненти, що перетинаються (модель Рензуллі):

- інтелектуальні здібності;
- мотивація (або захопленість, інтерес до даного виду діяльності);
- креативність:
 - 1) швидкість (легкість) – думок на од. часу;
 - 2) гнучкість (перемикання з однієї ідеї на ін.);
 - 3) оригінальність – здатність породжувати незвичайне;
 - 4) точність (закінченість) – завершеність творчості.

Б.М.Теплов розглядає обдарованість як якісно своєрідне сполучення здібностей, від яких залежить можливість досягнення успіху у виконанні тієї або іншої діяльності.

Передбачається, що таке визначення, яке охоплює різні види обдарованості, може послужити основою для розробки методів виявлення обдарованих підлітків.

Творча діяльність особистості забезпечується специфічними особливими здібностями – креативністю. Креативність тісно пов'язана з дивергентним мисленням – це розбіжне, продуктивне мислення. Складові дивергентного мислення: швидкість, оригінальність, гнучкість, точність. Конвергентне мислення це односпрямоване мислення.

Креативні здібності виявляються як здатність народжувати незвичні і нестандартні ідеї, відходити у мисленні від традиційних схем, швидко вирішувати проблеми і ситуації. Креативність охоплює певну сукупність розумових процесів і якостей особистості.

До розумових компонентів креативності відносять дивергентне – творче (Дж. Гілфорд) і нешаблонне (Е. де-Боно) мислення. Мотиваційно креативність забезпечується емоцією здивування (Фромм) та глибоко розвинутою пізнавальною активністю.

Основні аспекти креативності:

1. Креативне середовище – креативність проявляється через особистісні відчуття, роздуми, знання, чуттєвість, дію. Креативність проявляється як поведінка у ситуації, коли існує відносна безпека і нема примусу з боку оточуючих. Креативність представляє собою питання, відповіді, дію або спілкування особистості, яку не примушують інші і в непримусовій обстановці. Коли особистість відчуває загрозу від оточення, вона стає гальмованою і обачливою, боїться вільно висловлювати свої ідеї. Гармонійне оточення має дві необхідні характеристики: прийняття і стимулювання. У гарних умовах для креативності «прийняття» оточуючих недостатньо, повинно ще бути стимулювання членів оточення один одного.

2. Креативна особистість – при розумінні креативності необхідно враховувати особистісний фактор. Активність на рівні творчої дії є загальною основою «одиницею» не тільки інтелектуального, а й будь-якого виду творчої діяльності. При порівнянні видатних людей і звичайних був визначений великий набір рис, потенційно які можна віднести до творчих. Ці риси включають у себе самостійність суджень, впевненість у собі, здатність знаходити привабливість у труднощах, естетичну орієнтацію і здатність до малювання.

Такі особистісні риси, як самовпевненість, сміливість, свобода, визнання самого себе, які притаманні творчим людям, підвищують реалізацію їх творчого потенціалу.

3. *Креативний продукт* – результат творчої діяльності може лежати в дуже широкому діапазоні: від наукових відкриттів, які корінним чином змінюють економіку і побут суспільства, до шедеврів, які створюють нові напрямки у мистецтві, до уміння скласти оригінальний букет і прикрасити ним свою кімнату. При цьому виникає проблема, як оцінити «креативний продукт» у різних людей? Один із способів – розділити їх на офіційно визнані суспільством і «особисті», які мають значення тільки для автора данного продукту. При цьому необхідно брати до уваги, що часто людина творить не заради суспільного визнання, а щоб відчувати «муки творчості» – той стан підйому, який дозволяє відчувати себе людиною.

При вивченні особистісної творчості як продукт, також розглядається також художній текст. Аналізуючи й узагальнюючи результати художньої творчості, можна виокремити чотири напрямки вивчення тексту: процедуру породження тексту; його семіотичне (кодування) здійснення; вивчення інструментів його аналізу; розуміння, інтерпретація його онтології (суспільного існування та соціального функціонування).

4. *Креативний процес*. Створення нового (ідей, об'єктів, способів дій) здійснюється такими прийомами мислення як комбінування, аналогізування, виявлення нових зв'язків, переніс функцій одного об'єкту на інший. Загальними розумовими процесами для всіх видів творчості є комбінування, аналогізування. Досить часто новий продукт є новою комбінацією елементів, які належали іншим системам. Руйнування старих систем і створення на їх основі нових – це і є комбінування, це є базовою технікою уявлення.

2.3. Специфічні особливості поведінки обдарованого підлітка

Талановиті підлітки реально або, навіть, потенційно, характеризуються цілим рядом особливостей, якими вони відрізняються від "середніх" дітей. Ці особливості стосуються специфіки сенсорних процесів, прояву інтелекту і творчості, а також взаємовідносин з оточуючими. Що стосується академічних успіхів, то найчастіше за цими показниками підлітки випереджають своїх однолітків. Це – загальна тенденція, але можливий варіант, коли майбутні видатні люди в дитинстві, навпаки, виявляли повну байдужість до академічних успіхів або надавали перевагу окремим предметам, маючи саме до них неабиякий інтерес. З точки зору інтелектуальних здібностей обдаровані підлітки відрізняються тим, що вони досить легко виконують будь-які завдання, схоплюють матеріал "на льоту", мають добре розвинену пам'ять, вроджену спостережливість, концентровану увагу. Такі підлітки мають свої особисті інтереси, заглиблюються в них, і їх зовсім не цікавить те, що відбувається у групі; воно здається їм дріб'язковим. Але, якщо виникає цікаве запитання, підліток першим намагається відповісти на нього. Обдарований підліток не завжди спілкується з однолітками, особливо з тими, хто інтелектуально мало розвинений і не має ніяких інтересів.

Ці особливості поведінки обдарованого підлітка викликають низку непорозумінь у взаєминах з педагогами і однолітками, а інколи і з батьками. З боку однолітків глибока і змістовна обізнаність обдарованого підлітка в якійсь галузі науки чи мистецтва, яскраві прояви здібностей, успіхи в академічних знаннях викликають або велике захоплення і повагу, або заздрість і ставлення, що пов'язане з цим почуттям. У педагога обдарований, отже, нестандартний підліток викликає інколи негативне ставлення: з одного боку, педагог розуміє, що він потребує специфічної і досить складної роботи, а з другого – відчуває, що просто не має відповідних знань або не має часу, щоб такому учневі приділити достатньо уваги. Дуже часто навіть батьки не зовсім розуміють свого підлітка, а якщо й бачать, що їх підліток за своїм розумовим розвитком

відрізняється від інших, то не мають достатньої фахової підготовки, щоб самостійно займатися з ним.

Між тим, обдарований підліток вимагає до себе підвищеної уваги ще й тому, що йому властиві певні риси особистості, які узагальнено можна назвати "наполегливість". Ця риса включає і високу працездатність, і вимогливість до себе, активність, упертість, бажання довести почату справу до кінця. Саме наполегливість "примушує" його активно працювати над тим, що його цікавить, досягати, не дивлячись ні на які перешкоди, певних успіхів, тобто наполегливість стає основною життєвою мотивацією, яка перекреслює всі інші. Але в колективі не розуміють спрямованості свого обдарованого однолітка і часто вважають, що він досить незрозумілий, бажає керувати іншими, показати свою перевагу над іншими. Не кращі справи з успіхами з конкретних предметів, інколи педагоги, нехтуючи певними, досить вагомими знаннями з певного виду навчальної діяльності, будь-що намагаються примусити обдарованого підлітка зайнятися тими предметами, які не викликають у нього аж ніякої зацікавленості. А якщо педагог виявляє тут ще й наполегливість, то для обдарованої дитини з її підвищеною чутливістю і високо розвиненим почуттям власної гідності це може закінчитися значними негативними переживаннями.

У розвитку підліткової обдарованості важливе значення має соціальне середовище, передусім, батьки і педагоги. Аналіз біографій видатних людей свідчить, що саме ці чинники є вирішальними. Наприклад, розвитку таланта І. Франка значною мірою сприяло його спілкування з педагогами, особливо з учителем української мови. Математична обдарованість М. Лобачевського була помічена вчителем математики, який безкоштовно займався зі своїм учнем. Для художника У. Діснея підтримка батьків на всіх етапах життя була вирішальною; для балерини К. Максакової увага батьків до її інтересів та їхня підтримка допомогли дівчинці дійти до вершин хореографічного мистецтва.

Звичайно, обдарованість – унікальне явище і вимагає уважного та дбайливого ставлення, а кожен випадок обдарованості потребує свого

індивідуального підходу. Обдарований підліток «випадає» зі звичайного, стандартного, буденного.

Навчальний заклад і обов'язковість, відсутність свободи для творчості дратує підлітка, викликає нудьгу, а то й узагалі небажання його відвідувати. І починається "гоніння": педагоги інколи не розуміють підлітка, скаржаться батькам, а ті, у свою чергу, вимагають стандартної поведінки. А він, занурившись у свої інтереси, не може зрозуміти, чого від нього хочуть, коли він працює, щось шукає, цікавиться певною проблемою. Згодом підліток усвідомлює, що його ніхто не розуміє. Усе це призводить до того, що обдарований підліток замикається в собі, все менше його цікавить спілкування з однолітками, і в результаті він опиняється в ізоляції.

Іншим варіантом поведінки обдарованого підлітка у його спілкуванні з однолітками може бути роздратованість, або навіть нетерпимість до тих, хто інтелектуально нижче і не бажає підвищувати свій рівень, не має наміру чимось зацікавитися. Обдарований підліток мало спілкується з такими однолітками тому, що йому з ними нудно і нецікаво, адже він задумується над такими складними проблемами, які ще просто не існують для "нормальної" дитини. Через ці причини він спілкується з тими, хто старший, хто більше знає і вже має певні пізнавальні інтереси.

Обдаровані підлітки чутливі до пошуку нових проблем, їх відрізняє фантазія, оригінальність, вони не втомлюються у своїх пізнавальних пошуках, мислять нестандартно і виявляють творчу активність.

Особливої уваги потребує творчо обдарований підліток. Звичайно, що творчість і інтелект глибоко пов'язані між собою. Але в цьому блоці індивідуально можуть переважати творчі здібності порівняно з інтелектуальними: особливо це положення стосується художньо-мистецьких здібностей, в основі яких лежать певні моторні, сенсорні або сенсомоторні природно зумовлені особливості підлітка. Ці особливості не завжди мають високу кореляцію з інтелектом. Творча активність у підлітковому віці не завжди може бути яскраво виявленою, часто вона завуальована, лише

потенційно закладена і знайде свій вияв тільки згодом, хоча у вигляді певного інтересу до якоїсь мистецької діяльності вона може стати помітною ще в дитячі роки.

Як свідчать факти, І. Франко ще у школі виявляв велику чутливість до мови; І. Рєпін у шість років був просто в захваті, коли вперше в житті побачив кольорові олівці; відомий співак І. Козловський був просто вражений, коли вперше слухав оперний спів; він штовхав свого сусіда, підскакував на стільці, пошепки повторював кожне слово співака.

Потенційні творчі здібності, зосередженість підлітка на тому, до чого в нього може бути інколи ще підсвідоме тяжіння, викликає загальмованість, внутрішню увагу до того, що її цікавить і зовнішню байдужість до всього іншого, навіть до спілкування з однолітками. Творчо обдаровані підлітки не виявляють інтересу до всього звичайного, відомого, але коли їм доводиться вирішувати творчі завдання, наче перевтілюються, і з задоволенням їх виконують. Вони у захваті від того, що створили щось нове і оригінальне. Виявляється, що це явище є закономірним. В останні десятиліття в зарубіжній психології з'явилося багато робіт, присвячених трагедії невиявлених або заблокованих системою шкільного навчання талантів. За даними одного з відомих американських вчених – Торренса, більше третини дітей, що були відраховані як невстигаючі, це обдаровані діти. Зважаючи на ці факти, в США була створена прикладна галузь – психологія обдарованості.

Позитивний досвід творчої діяльності, набутий у підлітковому віці, дистанціює обдаровану особистість від групи однолітків. Досягнутий нею успіх та визнання дорослими її здобутків у музичній діяльності знецінюються однолітками. Так, Ф.І. Маслов згадує про юнацькі роки спільного навчання з П.І. Чайковським у правничому училищі: «В музичному плані серед товаришів Петро Ілліч... серйозного ставлення до свого покликання ... не знаходив. Нас розважали лише музичні фокуси, які він показував...» в якій опиняється творчо обдарована особистість через відсутність ціннісної підтримки з боку найближчого соціального оточення, переживається нею як почуття самотності.

[17,с. 33].

Аналіз біографій видатних музикантів свідчить, що вже в юнацькому віці їм властива висока довіра до себе, яка допомагає долати життєві труднощі та залишатися вірними своєму покликанню. Так, наприклад, юнак П.І. Чайковський на початку своєї музичної кар'єри свідомо відмовився від матеріально вигідної посади юриста та добровільно бідував, доки навчався в консерваторії. У листі до своєї сестри він писав: «Звичайно, я не багато виграв у матеріальному становищі, але. і це найголовніше, – оскільки я зовсім відмовився від світських задовольень, витрати мої скоротилися до досить малих розмірів. Після всього цього ти, скоріш за все, запитаєш: що з мене вийде остаточно, коли я закінчу навчатися? В одному лише я впевнений, що з мене вийде добрий музикант...» [Цит. за: 21, с. 17].

2.4. Психологічні засади та методи роботи з обдарованими підлітками

Відтворення і постійне оновлення інтелектуального потенціалу України вимагає розробки принципово нової концепції розвитку молоді, конструювання спеціальних програм і технологій.

Робота педагогів повинна бути спрямована на впровадження нових наукових ідей, методик, технологій, формування практичного досвіду щодо роботи з обдарованою молоддю.

Доцільно в роботі з обдарованою молоддю перейти від виявлення передового досвіду до моделювання і стимулювання творчої активності педагогів на основі інтеграції науки і практики.

Програма роботи з обдарованими підлітками передбачає поєднання природних, інтелектуальних, творчих, спортивних здібностей, які сприяють глибокому розумінню навколишнього світу, високому ступеню самореалізації. Дана програма охоплює такі компоненти:

- інтелектуальні (пізнавальний інтерес, інформаційна ерудиція, нестандартність мислення, дивергентність, діалектичне бачення);

- творчі (оригінальність, ініціативність, цілеспрямованість у виборі професійних видів діяльності, неординарність підходів, інтенсивність);
- світоглядні (високий рівень самосвідомості й культури, активність, морально-етична рефлексія).

Доцільно приділяти увагу клубній та гуртковій роботі. Предметні й художні гуртки, клуби, секції, наукові товариства, творчі об'єднання дозволяють найбільш повно задовольнити різнобічні інтереси молоді, оскільки створюються на основі спільності захоплень, здібностей підлітків.

Завдяки добровільній діяльності за інтересами в клубах і гуртках підлітки вивчають історію, правознавство, культуру України, оволодівають одним із видів мистецтв, дістають моральне та емоційно-естетичне загартування. Вони залучаються до образотворчого мистецтва, розвивають музичні здібності, естетичний смак. У клубах програмується і прогнозується особиста та колективна діяльність, що сприяє розвитку організаторських умінь. Приклад: клуб "Правознавець». Програму готують по черзі групи підлітків, між засіданнями вони виконують завдання ради клубу. Заняття складаються з двох частин. У першій частині значну роль відіграє просвітницька функція, отримання певної інформації, бесіда правового змісту, спрямована на розширення правового досвіду. Педагог використовує нормативно-правові акти, навчальні фільми тощо. Друга частина – заняття-гра (імітаційні, рольові ігри, аналіз правової ситуації).

Особливості як клубної, так і гурткової роботи – нестабільний склад учасників, постійна зміна організаторів. Дана діяльність дає можливість виявити стійкі інтереси підлітків, можливість визначити їх здібності та сприяє розвитку обдарованості підлітків.

Обдарований підліток потребує індивідуального підходу до розвитку нахилів, інтересів, здібностей. Як показує практика, він значною мірою схильний до самовираження, саморозвитку, самореалізації.

Ці особливості вимагають від педагога знань і умінь роботи з

обдарованими та здібними підлітками. Важливим є не тільки рівень освітньої кваліфікації, але й володіння методами, прийомами та засобами індивідуального впливу на молодь, уміння керувати його індивідуальним розвитком у цілому.

Саме-тому педагогу, який працює з обдарованими підлітками, необхідно підвищувати свою педагогічну майстерність, щоб ефективно використовувати результати педагогічної діагностики, глибоко розуміти її сутність, володіти технологією розвивального навчання, вести пошук оптимальних засобів індивідуалізації освітнього процесу, застосовувати нові освітні технології. Це потребує творчості, інноваційного стилю мислення, готовності до дослідницької та експериментальної роботи, здатності створювати не тільки авторські програми, але й готувати навчальні посібники, методичні матеріали.

Використання експериментальних програм роботи з обдарованими підлітками забезпечує: особистісний підхід до виховання; організацію життєдіяльності учня як основи виховного процесу; стимуляцію творчої активності кожного; гуманізацію міжособистісних відносин; почуття належності до колективу освітнього закладу; інтеграцію в соціокультурне середовище; психологізацію і результативність освітнього процесу. Продуктивним є впровадження перспективного стимулювання творчої самодіяльності підлітків. Кращим підліткам призначаються стипендії.

Ефективною є робота за програмами "Творча обдарованість" (виявлення, підтримка та розвиток індивідуальних здібностей та нахилів молоді), "Поклик" (розвиток творчої особистості підлітка у контексті його природних здібностей та якостей), "Стимул" (педагогічне стимулювання суб'єктів освітнього процесу, яке викликає потребу в прогресивно-творчій поведінці і зумовлює соціально-ціннісні мотиви такої поведінки), "Перспектива" (свідоме життєве, зокрема, професійне самовизначення учнів), "Партнерство" (інтеркультурне виховання підлітків та педагогів; навчання та розвиток через спілкування з іншими людьми; виховання патріотизму, любові до України, людяності, доброти, дружби, гуманності, дбайливого ставлення до Природи, Світу, Народів,

Культури тощо). Це дозволяє реалізувати творчий сутнісний потенціал підлітка.

Впровадження прогресивних освітніх технологій, активних форм і методів формування психологічної та педагогічної культури педагогів, надання допомоги молоді у самопізнанні, освоєння нових підходів до інформаційно-бібліографічного забезпечення освітньої системи є актуальною проблемою сьогодення.

2.5. Стимулювання й виховання креативності в навчальному закладі

Для підліткового віку, який характеризується кризовими явищами, у освітній діяльності (яка за формальним розподілом у часі є основною), творчість є певним рятувним кругом. Величезне значення тут мають дорослі – зразки для наслідування, які б демонстрували інші, не такі, як у навчанні способи поведінки та цінності. В.М. Дружинін пише: «Мабуть, щоб творити, потрібно засвоїти зразок активності людини творчої, шляхом наслідування вийти на новий рівень оволодіння культурою і піти самостійно далі. Для творчості необхідні особисті пізнавальні зусилля. Але коли сил немає, зразки адаптивної поведінки дискредитовані, а до творчості людина не підготовлена (зразків такої поведінки в її оточенні не було), вона зривається у провалля руйнування» [7, с. 161].

1. Стимулюйте й підтримуйте творчу атмосферу в групі, що дозволяє говорити, думати, працювати без стресів, занепокоєння й страху покарань.

Виробіть загальні правила, наприклад, мозковий штурм почніть із завдання-гри для розвитку дивергентного мислення. Відмовтеся від негайної оцінки й тимчасових обмежень. Педагог не повинен більше виступати в ролі організатора, що дає оцінку, а повинен проявляти себе як особистість, партнер, помічник, ініціатор й експерт.

2. Уникайте групового тиску, заздрості й конкуренції, але підтримуйте клімат взаємодії та командного змагання.

Груповий тиск призводить до уніфікації, однаковості, перешкоджає новаторському мисленню й діям. Певні завдання, виконувані спільно, сприяють особистій задіяності, особливо якщо всі згодні з тим, що кожен учасник унікальний. Заздрість і конкуренція послабляють енергію й викликають напруженість.

3. Намагайтеся уникати й запобігати негативній реакції або санкції з боку одногрупників.

У перший момент нові ідеї й пропозиції іноді здаються смішними, божевільними, нікчемними, що може дати привід до глузувань. Кожен має право на серйозне ставлення до своїх думок.

4. Забезпечте умови, щоб активні періоди перемежовувалися з розслабленням, даючи можливість міркувати.

Розглядаючи приклад Ейнштейна, А. Лесголд (Lesgold A., 1988) показав необхідність “сфальцьованих” й “не сфальцьованих” фаз. Напруга корисної роботи може підтримуватися на високому рівні тільки протягом деякого часу. Однак ритми в різних індивідів міняються дуже значно, тому фіксовані перерви виявляються не дуже корисними.

5. Проявляйте самі й цінуєте гумор.

У різних роботах обговорюється зв'язок між креативністю й гумором. Гумор забезпечує й дистанцію, і близькість до партнера. Він допомагає одержати деяку перспективу й вносить емоційний компонент.

6. Ініціюйте й підтримуйте вільну гру та маніпулювання ідеями (наприклад, “А що, якщо?..”).

Заохочуйте знаходження й використання метафор. Питання “А що, якщо?..” дозволяє виявити як вільну, так й орієнтовану на об'єкт фантазію,

будить і підтримує допитливість. Також застосовують і інші методи: зменшення, перебільшення, поворот на 180 градусів, знаходження контрастів, переформулювання, аналіз, розгляд частин, комбінація й синтез.

7. Заохочуйте прагнення ставити питання й самостійно знаходити відповіді.

Як правило, задане питання не означає спроби збентежити, а демонструє прагнення індивіда знайти істину. Реакція, що перешкоджає креативності, може бути такою: “Це відноситься до зовсім іншої теми”, “Це не наша справа”, “Цим ми займемося пізніше” або “Це ви будете вивчати наступного року”. Краще відповісти так: “Ти думаєш, що дане питання зараз важливе?”

8. Забезпечуйте виникнення ситуацій, що стимулюють і потребують творчого ставлення.

Використовуйте рольові ігри й наслідування, пропонуйте учням розіграти певну тематичну ситуацію або повідомте результат і попросіть описати шлях який до нього приведе.

9. Будьте обережні й уникайте занадто швидких відповідних реакцій на вповільнені прояви підлітків або затримки рішень.

10. Показуйте зразки поведінки: заохочуйте сумніви в безсумнівних фактах і рішеннях.

Спонукуйте підлітків наводити приклади ситуацій, коли встановлені правила виявляються непридатними або марними; використайте для цього лінгвістичні приклади, правила вуличного руху й т.д.

11. Намагайтеся уникати питань, що підказують, або питань, що припускають відповідь тільки “так” або “ні”.

12. Замість того, щоб ставити питання, намагайтеся формулювати твердження, що спонукають ставити питання.

13. Не пропонуйте шляхів розв'язання занадто швидко, краще давайте покрокові ради, щоб стимулювати незалежне мислення.

14. Дозволяйте робити помилки (звичайно, такі, які фізично або психічно не нашкодять самому учневі або іншим).

На помилках можна вчитися, оскільки вони являють собою активний пошук рішення.

15. Інтерпретуйте помилки як ознаку індивідуального конструктивного пошуку власного рішення.

Навіть неправильні рішення – якщо вони не взяті з повітря – являють собою результат помилково здійсненої стратегії, що активно розроблялася учнем.

16. Намагайтеся виявляти “інші рішення”, що відрізняють неправильні або невдалі стратегії (проводити якісний аналіз помилок).

Наприклад, яка стратегія міркувань може привести до відповіді п'ять” на питання: “Скільки коліс в автомобіля?”

17. Намагайтеся розбудити в підлітків сприйнятливність до стимулів (матеріальних, символічних, соціальних) з боку оточення.

18. Підтримуйте прояв інтересів і знаходження знань у різноманітних галузях.

19. Стимулюйте й подавайте приклад систематичних досліджень, розробки нових ідей, подань і т.д.

Для цього придатні, наприклад, лінгвістичні ігри.

20. Проявляйте терпимість і схвалення стосовно незвичайних думок, оригінальних ідей, творчих досягнень.

Навіть якщо педагог відмовляється від функції оцінки, він як і раніше служить зразком, особливо якщо об'єктом оцінки є не результат і досягнення, а індивідуальні зусилля, спрямовані на пошук рішення; це означає, що особистість учня цілком сприймається всерйоз і знаходить схвалення.

21. Вчить підлітків приймати та цінувати власне (як і чиєсь іще) творче мислення та досягнуті результати.

Упевненість у собі, позитивне самосприйняття є важливими умовами творчої активності.

22. Забезпечуйте наявність різноманітного стимулюючого матеріалу для розробки ідей.

23. Підтримуйте й відзначайте важливість повної розробки й реалізації (з усіма можливими додатками) творчих ідей.

Ідеї, що залишаються в голові, зрештою не мають великої цінності: їх потрібно довести до відома інших. Якщо ідея гарна, це стане очевидним тільки завдяки її практичній трансформації й реалізації.

24. Застосовуйте й заохочуйте конструктивну критику, а не критику заради критики.

Критика стає конструктивною, тільки якщо вона сполучається з особистим схваленням; тоді вона сприймається позитивно і не приносить шкоди.

25. Намагайтеся зробити підлітків сприйнятливими до можливих додатків і наслідків рішень.

Це важливо для практично застосовних рішень, а також для розумових ігор: потенційні й реальні додатки уявлених ситуацій повинні ставати очевидними й обговорюватися на післяфректорному етапі.

В утворенні, спрямованому на розвиток креативності, як й в інших навчальних ситуаціях повне визнання потенціалу індивідуальної особистості повинне бути провідним принципом.

Питання для самоперевірки

1. Індивідуально-природні основи обдарованості це ?
2. Особистісні проблеми обдарованої людини це ?
3. Дайте загальну характеристику особистості обдарованого підлітка.
4. Навчально-виховні і психологічні засади та методи роботи із обдарованими учнями.
5. Дайте характеристики специфічних особливостей поведінки обдарованого підлітка.
6. Визначте структурні компоненти обдарованості.
7. Дайте характеристику обдарованості за моделлю обдарованості Рензуллі.
8. Педагог для обдарованих підлітків як особистість.
9. Збагачення оточуючого середовища як фактор розвитку здібностей.
10. Представте психологічний аналіз трансформації здібностей до ступеня майстерності та таланту.

III. ПРАКТИЧНА ЧАСТИНА.

Елементи методик розвитку креативності учнів

3.1. Тренінг «Розвиток творчих здібностей молоді»

Цілі:

- виявити творчий потенціал;
- активізувати особистісний і професійний потенціал;
- оцінити й усвідомити особистісну значимість, неповторність та

багатогранність;

- визначити шляхи для подальшої самореалізації;
- розвивати креативність як механізм найповнішого самовираження та

життєтворчості.

Схема проведення практичної частини тренінгу «Розвиток творчих здібностей молоді»

1. Самопрезентація, самопізнання, усвідомлення особливостей власного «Я», прийняття себе.

2. Усвідомлення й розуміння творчості як важливої складової частини життя кожної людини.

3. Розвиток креативності.

Блок вправ I:

I. Вступне слово тренера.

II. Релаксація та рефлексія особистого самопочуття.

III. Вправи та психологічні ігри, які відповідають меті даного заняття.

IV. Самозвіт учасників про роботу в групі.

V. Домашнє завдання (при необхідності).

Блок вправ II:

I. Вправи, спрямовані на релаксацію та рефлексію особистого самопочуття.

II. Вправи, спрямовані на знайомство, встановлення контактів, працездатність.

III. Вправи, спрямовані на самопізнання, прийняття власного «Я».

IV. Вправи на усвідомлення, актуалізацію креативності, цілепокладання.

V. Вправи, зорієнтовані на розвиток творчої обдарованості.

Вправи, спрямовані на релаксацію та рефлексію особистого самопочуття

Вправа 1. «Дерево».

Образ дерева. «Уявіть собі, будь ласка, дерево, яке ви колись бачили в житті або яке малює ваша уява. Образ стає все більш чітким. Подивіться на це дерево. Яке воно? Де воно стоїть: у лісі, на узліссі чи це одиноке дерево? Підійдіть до нього поближче. Роздивіться його знизу. Роздивіться кожен його гілочку. Подивіться, яка в нього кора, чи немає на ньому дупла або гнізд. Чи живе хтось на ньому або під корінням? А яке у нього коріння? Підійдіть до цього дерева ближче, доторкніться до його кори, погладьте її. Що ви відчуваєте? А тепер знайдіть у своєму образі-картинці місце, приємне для вас, де б вам хотілося відпочити. Відпочиньте там. А тепер час іти. Здалеку обернемося й ще раз подивимося на це дерево. Коли будете готові попрощатися з образом, зробіть це. Після цього потягніться на стільці, відкрийте очі».

Після завершення сеансу учасникам пропонується взяти кольорові олівці й намалювати дерево.

Вправа 2. «Позитивне налаштування».

Пропонується прослухати мудрі поради Ельберта Хаббарда. Нехай ця порада стане для вас девізом! «Кожен раз, коли ви виходите на вулицю, підніміть підборіддя, високо тримайте голову й вдихніть якомога глибше; поглинайте сонячне світло; вітайте друзів посмішкою й вкладайте душу в кожне рукостискання. Не бійтеся, що вас неправильно зрозуміють і не втрачайте ні хвилини вашого часу на роздуми про ворогів. Намагайтеся чітко визначити, що ви хочете зробити, а потім без сумнівів ідіть у напрямку до своєї

цілі. Думайте про ваші великі й чудові плани, і поступово, по мірі того, як буде йти час, ви виявите, що несвідомо прагнете використати будь-яку можливість для того, щоб виконати задумане, подібно до того, як ростуть корали, беручи все необхідне від зустрічної хвилі. Створіть у своїй уяві портрет обдарованої, серйозної, ґрунтовної людини, якою ви б хотіли стати, й ваші думки година за годиною будуть наближати вас до створюваного вашою уявою образу. Думка первинна, Підтримуйте поґрібну душевну рівновагу, що означає жити сміливо, щиро й життєрадісно. Правильно думати – значить створювати. Бажання створює все ... Ми уподібнюємося тому, до чого прагнуть наші серця. Підніміть голову й розправте плечі. Відкиньте сумніви – кожен із нас може стати творцем».

Вправа 3. «Очищення».

Це хороший спосіб звільнитися від проблем і неприємностей, що супроводжують повсякденне життя. Вправу краще проводити на початку заняття, щоб члени групи, розповівши про свої неприємності, забули про них на певний час і повністю сконцентрувалися на роботі.

1. Учасники діляться на пари. У кожного є дві хвилини, щоб розповісти партнеру про свої проблеми й неприємності, а також про думки, почуття й радість – про все, з чим прийшли на заняття.
2. Поки говорить один партнер, другий не перебиває його й ніяк не виражає свої почуття до сказаного. Через дві хвилини партнери міняються ролями.
3. У той же час ви ходите по кімнаті, тримаючи в руках уявну корзину. Ви підходите до кожної пари й просите «покласти» в корзину всі неприємності. Кожен повинен зробити це, за допомогою жестів і міміки показати важливість тягара, щоб інші могли побачити й оцінити його. (Якщо людині здається, що тягар її неприємностей надто великий, то вона повинна не класти його в корзину, а розповісти одразу).
4. Коли всі неприємності «будуть» у корзині, запропонуйте учасникам наприкінці заняття знову спробувати дістати їх звідти, якщо вони, звичайно

захочуть це зробити.

Обговорення.

Вправа 4. «Мій внесок»

Ціль вправи: створення в групі атмосфери спокою та комфорту

Ресурси: приготуйте для кожного учасника свічку й коробку сірників.

1. Попросіть членів групи стати в коло й зверніться до них з такою промовою: «Кожен із вас у своєму житті працював над собою, розвиваючи свої сильні й кращі якості: мужність, співчуття, великодушність, почуття гумору, рішучість і т. ін. Тепер кожен з вас по черзі назве ту якість, яку він привніс у цю групу. Не будьте сором'язливими й не «заривайте» в землю ваші таланти!

2. Кожен учасник по черзі виходить у центр кола, запалює там свою свічку й називає якість, яку він приніс у цю групу та на яку можуть розраховувати товариші. Скажіть, що ці якості будуть розглядати як подарунок для своєї групи, що це обов'язково допоможе всім у подальшій роботі.

Обговорення.

Вправи, спрямовані на знайомство, встановлення контактів, працездатність

Вправа 1. «Привітання»

Кожен по колу передає в довільній формі привіт товаришу зліва.

Далі учасники групи утворюють півколо.

«Зараз кожен по черзі буде виходити в центр, повертатися обличчям до групи й вітатися з усіма будь-яким способом, не повторюючи використані раніше способи. Ми ж разом будемо повторювати кожне запропоноване вітання».

Обговорення: «Як ви себе почуваете?», «Яке із привітань вам найбільше запам'яталося?» (чому?)

Вправа 2. «Що в імені тобі моєму?»

Ціль: провести вправу на знайомство; потренуватися в незвичному способі взаємооцінки й зворотного зв'язку; сприяти переходу від звичної форми мислення до незвичної, образної; розвинути здатність до поєднання протилежних ідей із різних галузей досвіду і використати отримані асоціації для вирішення творчої задачі.

Ресурси: ватман, фломастери. Грати можна як у приміщенні, так і поза ним.

Усі учасники сідають у коло. Крім звичної інформації про ім'я людини, участь у вправі надасть усім гравцям чудову можливість потренуватися в асоціативному та нестандартному мисленні.

Завдання таке: кожен з учасників тренінгової команди впродовж 5 хвилин готується представити своє ім'я товаришам. Він не назве його звичайним способом, а повинен буде назвати, намалювати, позначити іншими символами або асоціаціями. Кожен із гравців має право скористатися всього лише трьома такими натяками (усними, намальованими або будь-якими іншими). Команда вслідом за цим намагається назвати його ім'я.

Від формальної дії – з'ясування імені товариша по тренінгу – ми зможемо піти достатньо далеко, аналізуючи різноманітні метафори, образи, перевірити ступінь свободи фантазії, межі тезауруса (загального розуміння смислу).

Обговорення:

- Які ідеї ваших товаришів видалися вам найбільш цікавими й продуктивними?
- Чи вважаєте ви, що спосіб, обраний вами для представлення імені, виявився вдалим?
- Чи хотіли б ви змінити зараз щось у формі або змісті уявлення власного імені?
- Чи всі образи, асоціації, натяки, які прозвучали при представленні імен ваших товаришів по групі, були вам зрозумілі?

Вправа 3. «Знайомство»

Пропонується розповісти про свої очікування, пов'язані з навчанням, життям, майбутньою професією. Потім всі по колу повторюють імена всіх учнів.

Вправа 4. «Продовження знайомства»

Кожен по черзі називає своє ім'я й три притаманні йому якості, які починаються на ту саму букву, що й ім'я.

Обговорення:

- Як точно ви себе визначили такими трьома характеристиками?
- Які труднощі ви відчули, називаючи три якості?
-

Вправа 5. «Тварина шукає свою пару»

Учасники сідають у коло. Слова тренера: «Я роздам вам картки, на яких написано назву тварини. Назви повторюються на двох картках. Для прикладу, якщо вам попадеться «слон», знайте, що у когось є картка, на якій написано те саме».

Тренер роздає картки (якщо в групі непарна кількість учасників, тренер теж бере участь у вправі).

«Прочитайте, будь-ласка, що написано на вашій картці. Зробіть так, щоб напис бачили тільки ви. Тепер картку можна забрати. Задача кожного – знайти пару. При цьому можна користуватися будь-якими виразними засобами, не можна тільки нічого говорити й видавати характерні звуки «вашої тварини». Іншими словами, все, що ми будемо робити, ми будемо робити мовчки.

Коли ви знайдете пару, залишайтеся поруч, але продовжуйте мовчати. Тільки тоді, коли всі пари утворені, ми перевіримо, що у нас вийшло».

Після того, як всі учасники групи знайшли свою пару, тренер запитує по

черзі в кожній парі: «Хто ви?». Учасники показують жестами.

Ця вправа переважно проходить весело, в результаті в учасників групи піднімається настрій, знижується втома. Після завершення вправи можна запропонувати поділитися враженнями, розповісти про те, як учасники знаходили пару.

Вправи, спрямовані на самопізнання, прийняття власного «Я»

Вправа 1. «Перевтілення»

Пропонується ситуація, яка вимагає перевтілення в якийсь об'єкт матеріального світу, тварину чи рослину. Потрібно подумати і записати, який об'єкт, яку тварину і рослину вибирає учасник. Про вибраний образ нікому не говориться.

Обговорення: Як виникла відповідь, як прийшли до такого рішення? Можливо, перевтілення приходить само по собі, одразу проговорюється або якийсь час обдумується, уточнюється. Тепер кожному учаснику потрібно зобразити з допомогою пантоміми свій образ. Інші відгадують, що було задумано, обмірковують варіанти, чому виник саме такий образ.

Вправа 2. «Математик»

Математики схильні все, що відбувається в світі, всі явища і навіть предмети описувати за допомогою формул. Учасникам пропонується на час знайомства перевтілитися в «затятих» математиків і, називаючи своє ім'я, сказати формулу, яка, з вашої точки зору, достатньо точно описує вашу особистість.

Обговорення: Проаналізувати хід своїх думок, як приймалось рішення.

Вправа 3. «Уявіть себе дитиною»

Слово тренера: «У кожному з нас до цього часу знаходиться дитина. Ми живемо з ношею тих суджень, які чули, будучи дітьми. Основа нашого життєвого сценарію – те, як нас «запрограмували» в дитинстві». Учасникам пропонується взяти аркуш паперу й зробити з іншого від себе боку список всього того негативного, що ваші батьки, вчителі, родичі говорили про вас. А потім справа записати все хороше, що говорили рідні й учителі.

Рефлексія. Який із списків довший? Який із них у більшій мірі визначає ставлення до себе? Можливо, деякі негативні риси укорінилися ще з дитинства?

Вправа 4. «Негативні якості, або Антиреклама»

Мета вправи: змінити негативну самооцінку на позитивну, освоїти методичку рефреймінгу, яка дозволяє відмовитися від минулого досвіду й побачити предмет дослідження по-новому, в багатогранності ознак; допомогти учасникам тренінгу перебороти внутрішні бар'єри, страх і невпевненість перед іншими людьми; продемонструвати в ході гри відмінності, притаманні підходу різних людей до однієї й тієї ж проблеми, розглянути існуючі методи і підходи до її вирішення.

Хід вправи: на початку вправи зачитуємо епіграф.

«Если ВЫ принимаете людей такими, каковы они есть, со всеми присущими им недостатками, вы никогда не сделаете их лучше. Если же вы обращаетесь с ними, как с идеальными людьми, вы поднимаете их на высоту, на которой вы хотели бы их видеть...» Гете

Розбиваємо групу на пари. У кожній парі просимо партнерів упродовж 10 хвилин обмінятися одне з одним інформацією про себе так, щоб у фокусі розмови опинилася якась риса характеру або звичка, що самою людиною сприймається як щось негативне, непотрібне, те, що заважає. Потім кожному учаснику пари необхідно буде приготувати свій погляд на цю якість з тим, щоб

уявити з позитивного боку. Наприклад, повільність стає вдумливістю й неспішним входженням у матеріал; нестача хоробрості – добрим природним самозахистом, відсутністю авантюризму.

Дане завдання допоможе переосмислити речі, які здаються нам негативними, побачити «зворотний бік медалі».

На наступному етапі методика рефреймінгу повинна бути оформлена в деякий жарт – переосмислення якості пропонується групі у вигляді пісні, театральної сценки, монологу, малюнка, коміксу й т. ін. – у формі, яка максимально відображає переосмислену якість. Чим переконливішими будуть рефреймінгові перетворення, тим успішнішим буде результат вправи.

Обговорення вправи: Звернення до героїв рефреймінгових перетворень із запитанням, наскільки новим видався їм побачений погляд на проблему. Чи задумувалися ви раніше про подібні можливості самооцінки? Як ви ставитеся до побаченого? Обмін думками про найбільш вдалі суперечливі уявлення. Чим сподобалась вправа? У чому вона видалась складною? Що я відкрив для себе в ході роботи з партнером і над матеріалом, отриманим від товариша?

Вправи на усвідомлення цілей, актуалізацію креативності

Вправа 1. «Успіх»

Пропонується спробувати пригадати ті випадки зі свого життя, коли людина переживала абсолютний успіх. Це необов'язково повинна бути якась дуже важлива подія, це може бути все, що завгодно – від вдалої відповіді на уроці до того, що змогли відремонтувати якийсь прилад, на що ніхто не сподівався. Потрібно пригадати таких 3-5 випадків, записати їх, зафіксувати на папері, що тоді робили, які свої якості використали. Чому досягли успіху?

Обговорення: Виділити важливі умови досягнення цілей та отримання творчих результатів діяльності.

Вправа 2. «Ситуація нестандартної поведінки»

Учасники групи сідають у коло.

«Зараз у нас буде певний час, впродовж якого потрібно пригадати який-небудь життєвий епізод, випадок або ситуацію, в яких ви вели себе нестандартно, незвично, творчо. Коли всі будуть готові, хтось першим розпочне й розкаже». По черзі розповідають усі.

Обговорення: Чи було важко пригадати таку ситуацію? Можливо, ви подивилися на неї під іншим кутом зору? Можливо, ми себе недооцінюємо за важливі власні прояви поведінки, які слід було б вважати творчими? Мабуть, частіше ми виконуємо якісь звичні дії. Наша робота більше, можливо, логічно обумовлена.

Вправа 3. «Ідентифікація з генієм»

Уявіть собі 3-5 людей, які вже досягли того, до чого ви прагнете. Цими людьми можуть бути ті, кого ви добре знаєте, а можуть бути просто відомі особи, які досягли незвичних успіхів. У декількох словах опишіть їх особистісні якості й поведінку, які привели їх до успіху.

Після цього закрийте очі й уявіть, що кожен із цих трьох (п'яти) збирається дати вам пораду, як краще досягти мети. Запишіть основну ідею того, що вони скажуть. Це може бути щось про те, як уникнути хибного шляху, звільнитися від своїх власних обмежень. Пишіть перше, що вам спаде на думку. Навіть якщо ви не знаєте цих людей, вони можуть стати прекрасними порадиниками.

Обговорення.

Вправа 4. «Книга життя»

Учасники розповідають історії зі свого життя і слухають випадки з життя своїх партнерів. Кожному учаснику потрібен олівець і папір. Ви

розповідаєте про те, що вони повинні робити:

1. Уяви собі, що ти пишеш історію власного життя. Скільки розділів буде мати ця книга на сьогоднішній день?
2. Як би ти назвав ці розділи?
3. Дай назви розділам й опиши однією фразою або декількома реченнями, з чого вони почнуться. Які важливі події або рішення стануть основними в цих розділах?
4. Також напиши той розділ свого життя, який відповідає даному періоду.
5. Тепер подумай про ще ненаписані розділ. Заплануй їх, дай їм назви і склади короткий опис.
6. Усі учасники розбиваються на підгрупи по три-чотири особи й розповідають партнерам про те, що вони написали.
7. Після цього всі підгрупи збираються разом і кожен учасник розповідає один розділ зі своєї книги – такий, який краще за інші допоможе зрозуміти учасника.

Після цього коротко підбиваємо підсумки.

Записуючи те, чого ви хотіли б досягти в результаті, слідуєте *таким правилам*:

1. Налаштування впливає позитивно на майбутній перебіг подій; проектує свідомість і спрямовує поведінку особистості.
2. Формуйте свої мрії в позитивних термінах, пишіть тільки те, до чого прагнете.
3. Будьте конкретні, чіткі й зрозумілі.
4. Намагайтеся чітко уявити результати, що саме буде, коли ви досягнете цілі, що будете відчувати, що ви будете робити, як це буде виглядати, коли досягнете чогось.
5. Важливо формувати такі цілі, досягнення яких залежить від вас.
6. Спроектуючи в майбутнє наслідки своїх цілей, подумайте, чи не зашкодять вони іншим.

Обговорення вправ: Ваші цілі майбутнього розраховані на найближчу чи

віддалену перспективу? Які мета, цілі? Які найближчі плани? Які чотири найважливіші цілі на цей рік? Виберіть те, що у випадку реалізації, досягнення цілі принесе вам найбільше задоволення, а також, що вас найбільше хвилює. Потім запишіть, чому ви точно впевнені, що це так важливо.

Коли список із чотирьох головних, ключових цілей складено, уточнюється їх відповідність правилам

Вправи, які зорієнтовані на розвиток творчої обдарованості

Вправа 1. «Два прикметники»

Той, хто захоче почати цю вправу, візьме м'яч, кине його комусь із опонентів і скаже два прикметники. Хто спіймав м'яч, назве предмет, явище, що завгодно, що, з його точки зору, має такі характеристики. Той, хто відповідав, має сказати знову два прикметники, а інший - вказати на предмет, який має такі характеристики.

Обговорення.

Вправа 2. «Три рухи»

Цілі: розвивати логіку мислення й дії в ігровій ситуації; розширення меж креативності, зняття страху перед невідомим, перед поставленою проблемою; спонукати учасників тренінгу активно проявити якості творчої особистості: гнучкість мислення, винахідливість, уяву, здатність до лицедійства.

Перебіг гри.

Це завдання виконується в парах. Кожен учасник готує для свого партнера три конкретні рухи, які якомога менш логічно пов'язані між собою. Не можна пропонувати, скажімо, таку трійку: прокинутися, одягнутися, почистити зуби.

Навпаки, кожна із запропонованих дій не повинна бути пов'язана з іншою за змістом. Наприклад: зав'язати шнурки, поплавати, замісити тісто.

Завдання полягає в тому, що впродовж 5–7 хвилин гравцям потрібно придумати, як розрізнені рухи поєднати в логічно виправданий і пов'язаний сюжет. При цьому не можна змінювати порядок рухів: отримане першим завдання повинно бути і в показі першим, а назване третім – завершувати сцену.

У цій вправі потрібно проявити свою фантазію, щоб знайти обґрунтування почерговому ланцюгу дій і звести до мінімуму всі додаткові рухи-зв'язки, які необхідні для переходу від першого завдання до другого, а потім – до третього.

Обговорення перебігу і результатів гри.

Вправа 3. «А що ви тут робите?»

«Пробный камень для недюжинных интеллектуальных дарований – способность удерживать в уме одновременно две противоположные идеи и сохранять при этом способность к действию...» Ф. Скотт Фицджеральд

Цілі вправи: сприяти переходу від звичної форми мислення до незвичної; розвинути готовність відмовитися від попереднього досвіду, отриманого при вирішенні подібних задач; розвинути концентрацію уваги і контроль за фізичною дією в умовах когнітивного дисонансу; створити в групі позитивний настрій і атмосферу веселого змагання.

Перебіг вправи.

Пам'ятаєте стару радянську комедію «Добро пожаловать, или Посторонним вход воспрещен!» У ній один із героїв у найнезручнішу мить з'являвся у найнезручнішому місці й цікавився у товаришів, які замислювали чергову витівку: «А що ви тут робите?» Ця фраза буде ключовою в грі.

Учасники тренінгу сідають у коло.

Перший від ведучого учасник починає мімічно зображувати якусь діяльність. Наприклад, він «грає» в баскетбол. Можна діяти в будь-якому

положенні – сидючи, лежачи, вставати зі свого місця і пересуватися по кімнаті. Все залежить від характеру зображуваної дії.

Наступний за ним учасник задає йому питання: «А що ти тут робиш?». У відповідь учасник, не перестаючи «грати» в баскетбол, повинен назвати іншу фізичну дію. Скажімо, він відповідає: «Я читаю!» Тоді одразу ж другий (той, що запитує) починає читати. У той же час, як він зображує читання, до нього звертається наступний за порядком гравець:

- А що ти тут робиш?

- Я ловлю рибу!

Якщо група невелика, то проводять декілька кіл. Не можна повторювати тих самих дій. У грі активізується додаткова інтрига.

Обговорення. Зверніть увагу, яка півкуля у вас домінує, і на результати гри.

Вправа 4. «Патентне бюро»

Цілі: мобілізувати творчі можливості учасників; спонукати учасників тренінгу до активного прояву креативних якостей: гнучкості мислення, винахідливості, спостережливості, уяви. Розмір групи: необмежений. Бажана така кількість учасників, яка б дозволила розділити команду на декілька груп по 3-5 осіб кожна.

Ресурси (із розрахунку на кожную підгрупу): одне сире яйце, 4 трубочки для коктейлю, 10 дерев'яних паличок для ескімо, 10 аптечних резинок, 2 кульки з пінопласту або для настільного тенісу (пластикові), 3 повітряні кульки, 2 дерев'яних олівці, котушка ниток, 4 металеві скріпки, клей ПВА, ножиці, скотч, коробка із сірниками.

Крім того, кольоровий папір, листи ватману, фломастери, гуаш, клей, інші матеріали для етапу реклами.

Гра може проходити як у приміщенні, так і на відкритіому просторі.

Перебіг вправи.

Тренер вітає групи: «Добрий день, дорогі друзі! Ми раді у вашій особі вітати групу винахідників, яка працює над створенням унікального технічного

проекту. Кожній групі впродовж півгодини потрібно придумати, а потім створити експериментальний взірець ємності, яка зможе вмістити в собі одне сире яйце. Проблема полягає у тому, щоб зберегти його цілим і неушкодженим, оскільки яйце, поміщене у вашу конструкцію, буде скинуто з трьохметрової висоти. Як вже було сказано, після падіння воно не повинне мати якихось фізичних пошкоджень, залишитися абсолютно цілим.

Для проведення експерименту ви зможете використовувати лише ті матеріали, які наведені у списку ресурсів.

Ви не повинні використовувати всі матеріали. Ваше право визначити ті з них, які необхідні для побудови ємності. Однак не можна використовувати в експерименті нічого, що не представлено в даному списку! Успіху!

Через півгодини всі групи зберуться разом, щоб запропонувати свої винаходи й випробувати експериментально їх відповідність технологічним вимогам і поставленій задачі. Кожній групі буде дано перед початком експерименту до п'яти хвилин, щоб представити:

1. Назву моделі.

2. Найбільш привабливі для споживача якості зразка й майбутньої серійної продукції.

3. Стратегію реклами й збуту продукту.

Бажаю вам успіху! За роботу!»

Обговорення вправи: Які ідеї видалися вам найбільш/найменш продуктивними? Які були критерії відбору ідей? Яким чином відбувалося обговорення? Що допомогло і що сприяло успіху вашої групи й експерименту в цілому? Які уроки можна винести з гри?

Вправа 5. «На творчій хвилі»

Цілі: розвинути здібності до поєднання протилежних ідей із різних галузей досвіду й використати отримані асоціації для вирішення творчої задачі; потренуватися в умінні дивитися на задачу очима товаришів по групі, бути

готовим до «стереоскопічності» погляду на проблему, вирішення логічної задачі; створити проблемне й не директивне середовище, сприятливе для самостійного пошуку вирішення проблеми.

Ресурси: олівці, фломастери, клаптики кольорової тканини, мотузки, сухі гілки дерев, інший реквізит.

Процес проведення:

Можна провести своєрідний КВК креативності, в якому кожна підгрупа (4-6 осіб) повинна буде виконати серію індивідуальних і колективних завдань.

1. Тренер пояснює важливість роботи по розширенню творчого поля й роль асоціативного мислення в тренуванні креативності.
2. Команда розбивається на підгрупи, вибирає капітана.
3. Перше завдання: назвати команду ім'ям одного з казкових героїв, обґрунтувати свій вибір (5 хвилин на роздуми, 3 бали).
4. Записати на картці одну з актуальних проблем, яку, на вашу думку, повинна вирішити на своїх зустрічах ваша тренінгова група.
5. По сигналу ведучого передати карту з написаним завданням групі, яка сиділа справа від вас. У вас є 10 хвилин на обговорення отриманого завдання. Після цього група або її представник повинні будуть розповісти всім присутнім, чому проблема є актуальною, які шляхи вирішення ви пропонуєте, яких результатів за підсумками тренінгу сподіваєтесь досягти (6 балів, загальний час вправи 15–17хв.).
6. Знайти максимум властивостей, якостей, які об'єднують: сонце і електричку; зебру і матрац; осінь і балет; чоловіка і каву; авторучку і ракету; любов і інтернет.

Вправа може бути як груповою, так й індивідуальною. Час на роздуми –3 хвилини, оцінка – до 4 балів.

Перефразувати такі речення, тобто висловити ідею іншими словами, причому якомога ближче до оригінального тексту (дати максимально можливу кількість варіантів):

- 1) «Любви все возрасты покорны»;
- 2) «Не было бы счастья, так несчастье помогло»;
- 3) «Я так хочу, чтобы лето не кончалось».

Робота продовжується 3-6 хвилин, «вартість» конкурсу – 4 бали.

7. Вигадати якомога більше варіантів використання не за призначенням таких предметів: праска, гудзик, канцелярська скріпка, банан.

Час на обдумування – 5-7 хвилин, завдання індивідуальне або групове, максимальна кількість балів – 6.

8. Переконати співрозмовника з команди ліворуч, що:

- 1) у холодильнику дуже жарко;
- 2) жмутом вати можна вбити людину;
- 3) є життя на Марсі;
- 4) ви обов'язково виграєте цей конкурс.

Завдання триває 5 хвилин. Його «оцінка» – 4 бали.

9. Уявіть собі, що ви стали володарем:

- 1) місячного каменя;
- 2) поламані авторучки;
- 3) відкинутого ящіркою хвоста;
- 4) поламаного назавжди хлібозбирального комбайна.

Впродовж 10 хвилин подумайте і дайте суперникам переконливе пояснення того, чому саме зараз, саме для вас цей предмет відіграє критично важливу роль. Що ви збираєтеся з ним робити? Чому він так абсолютно необхідний вам саме тут і зараз? Завдання індивідуальне або командне, «вага» – 6 балів.

10. Вам необхідно через 8 хвилин дати словесний опис із використанням максимальної кількості музичних термінів таких явищ:

- 1) землетрус;
- 2) старт космічної ракети;
- 3) ранок у сосновому лісі;
- 4) марсіанський пейзаж.

Ваш опис повинен бути логічно зв'язаним, яскравим, наочним й емоційним. На роздуми – 5 хвилин, максимум – 5 балів.

11. Пам'ятаєте казкових персонажів: Кентавра, Тягни–Штовхая? Вашій команді дається 20 хвилин, щоб придумати свого казкового персонажа – тварину, яка поєднувала б як фізіологічно (в будові тіла, фізичних особливостях і можливостях), так і у властивостях характеру декілька інших реальних істот. Придумай назву вашій тварині, попрацюйте над її зовнішністю, ходом, голосом. Через 20 хвилин вам необхідно показати продукт своєї творчості на нашій імпровізованій сцені. У показі можуть брати участь як одна людина, так і вся команда. Працюйте! Максимальна оцінка за це завдання – 8 балів.

Завершення тренінгу. Обговорення циклу занять. Заключне слово тренера. Що позитивне ви отримали в результаті роботи.

3.2. Діагностика особистісної креативності (Є.Є. Тунік)

Мета. Ця методика дозволяє визначити чотири особливості творчої особистості: допитливість (Д); уява (У); складність (С) і схильність до ризику (Р). Не дивлячись на її спрямованість на юнацький вік, вона не втрачає своєї прогностичної значущості і в зрілому віці.

Інструкція. Це завдання допоможе Вам з'ясувати, наскільки творчою особистістю Ви себе вважаєте. Серед пропонованих коротких речень Ви знайдете такі, які безумовно більшою мірою підходять вам, ніж інші. Їх слід позначити знаком «Х» в колонці «Так». Деякі речення підходять Вам лише частково, їх слід помітити знаком «Х» в колонці «Частково правильно (можливо)». Речення, які Вам не підходять, позначають знаком «Х» в колонці «Ні». Ті твердження, щодо яких Ви не можете прийти до рішення, потрібно позначити знаком «Х» в колонці «Не можу визначити (не знаю)».

Робіть позначки до кожного речення і не замислюйтеся довго. Тут немає правильних або неправильних відповідей. Відзначайте перше, що спаде Вам на думку, читаючи речення. Це завдання не обмежене в часі, але працюйте

якнайшвидше. Пам'ятайте, що, даючи відповіді на кожне речення, Ви повинні відзначати те, що дійсно відчуваєте. Ставте знак «X» в ту колонку, яка більше підходить Вам. На кожне питання виберіть тільки одну відповідь.

Опитувальник

1. Якщо я не знаю правильної відповіді, то спробую здогадатися про неї.
2. Я люблю розглядати предмет ретельно і детально, щоб виявити деталі, яких не бачив раніше.
3. Зазвичай я ставлю питання, якщо чого-небудь не знаю.
4. Мені не подобається планувати справи наперед.
5. Перш ніж грати в нову гру, я повинен переконатися, що зможу виграти.
6. Мені подобається уявляти собі те, що мені потрібно буде дізнатися або зробити.
7. Якщо щось не вдається з першого разу, я працюватиму до тих пір, поки не зроблю це.
8. Я ніколи не виберу гру, з якою інші не знайомі.
9. Краще я робитиму все як завжди, ніж шукатиму нові способи.
10. Я люблю з'ясовувати, чи так все насправді.
11. Мені подобається займатися чимось новим.
12. Я люблю заводити нових друзів.
13. Мені подобається думати про те, чого зі мною ніколи не траплялося.
14. Зазвичай я не витрачаю час на мрії про те, що коли-небудь стану відомим артистом, музикантом, поетом.
15. Деякі мої ідеї так захоплюють мене, що я забуваю про все на світі.
16. Мені більше сподобалося б жити і працювати на космічній станції, ніж тут, на Землі.
17. Я нервую, якщо не знаю, що відбудеться далі.
18. Я люблю те, що незвичайно.

19. Я часто намагаюся уявити, про що думають інші люди.
20. Мені подобаються розповіді або телепередачі про події, що відбувалися у минулому.
21. Мені подобається обговорювати мої ідеї в компанії друзів.
22. Я зазвичай зберігаю спокій, коли роблю щось не так або помиляюся.
23. Коли я виросту, мені хотілося б зробити щось таке, що нікому не вдалося до мене.
24. Я вибираю друзів, які завжди роблять все звичним способом.
25. Багато існуючих правил мене зазвичай не влаштовують.
26. Мені подобається вирішувати навіть таку проблему, яка не має правильної відповіді.
27. Існує багато речей, з якими мені хотілося б проекспериментувати.
28. Якщо я одного разу знайшов відповідь на питання, я дотримуватимуся його, а не шукатиму інші відповіді.
29. Я не люблю виступати перед групою.
30. Коли я читаю або дивлюся телевизор, я уявляю себе ким-небудь із героїв.
31. Я люблю уявляти собі, як жили люди 200 років тому.
32. Мені не подобається, коли мої друзі нерішучі.
33. Я люблю досліджувати старі валізи і коробки, щоб просто подивитися, що в них може бути.
34. Мені хотілося б, щоб мої батьки і керівники робили все як завжди і не мінялися.
35. Я довіряю своїм відчуттям, передчуттям.
36. Цікаво запропонувати що-небудь і перевірити, чи маю я рацію.
37. Цікаво братися за головоломки та ігри, в яких необхідно розраховувати свої подальші ходи.
38. Мене цікавлять механізми, цікаво подивитися, що у них всередині і як вони працюють.
39. Моїм кращим друзям не подобаються дурні ідеї.

40. Я люблю вигадувати щось нове, навіть якщо це неможливо застосувати на практиці.
41. Мені подобається, коли всі речі лежать на своїх місцях.
42. Мені було б цікаво шукати відповіді на питання, які виникнуть у майбутньому.
43. Я люблю братися за нове, щоб подивитися, що з цього вийде.
44. Мені цікавіше грати в ігри, що подобаються, просто заради задоволення, а не заради виграшу.
45. Мені подобається роздумувати про щось цікаве, про те, що ще нікому не спадало на думку.
46. Коли я бачу картину, на якій зображений хтось незнайомий мені, мені цікаво дізнатися хто це.
47. Я люблю перегортати книги і журнали для того, щоб просто подивитися, що в них.
48. Я думаю, що на більшість питань існує одна правильна відповідь.
49. Я люблю ставити питання про такі речі, про які інші люди не замислюються.
50. У мене є багато цікавих справ як на роботі (навчальному закладі), так і вдома.

Обробка даних

При обробці отриманих даних по тесту, необхідно зіставити відповіді випробовуваного з ключем.

Ключ

1. Схильність до ризику (Р):
- а) за відповідь «Так» на питання 1, 21, 25, 35, 36, 43, 44 – ставлять + 2 бали;
 - б) за відповідь «Ні» на питання 5, 8, 22, 29, 32, 34 – ставлять + 2 бали;
 - в) усі відповіді на ці ж питання: 1, 5, 8, 21, 22, 25, 29, 32, 34, 35, 36, 43, 44 висловлені у формі «Частково правильно», оцінюються в +1 бал;
 - г) усі відповіді «Не можу визначити» на дані питання оцінюються в – 1 бал і віднімаються із загальної суми.

2. Допитливість (Д):

- а) за відповідь «Так» на питання 2, 3, 11, 12, 19, 27, 33, 37, 38, 47, 49 – ставлять + 2 бали;
- б) за відповідь «Ні» на питання 28 – ставлять + 2 бали;
- в) усі відповіді «Частково правильно» оцінюються в + 1 бал;
- г) усі відповіді «Не можу визначити» оцінюються в – 1 бал.

3. Складність (С):

- а) за відповідь «Так» на питання 7, 15, 18, 26, 42, 50 – ставлять + 2 бали;
- б) за відповідь «Ні» на питання 4, 9, 10, 17, 24, 41, 48 – ставлять + 2 бали;
- в) усі відповіді «Частково правильно» оцінюються в + 1 бал;
- г) усі відповіді «Не можу визначити» оцінюються в – 1 бал.

4. Уява (В):

- а) за відповідь «Так» на питання 13, 16, 23, 30, 31, 40, 45, 46 – ставлять + 2 бали;
- б) за відповідь «Ні» на питання 14, 20, 39 – ставлять + 2 бали;
- в) усі відповіді «Частково правильно» оцінюються в + 1 бал;
- г) усі відповіді «Не можу визначити» оцінюються в – 1 бал.

Якщо всі відповіді співпадають з ключем, то сумарний бал може дорівнювати 100, якщо не відмічені пункти «Не можу визначити».

Якщо випробовуваний дає всі відповіді у формі «Частково правильно», то його оцінка може скласти 50 балів у разі відсутності відповідей «Не можу визначити».

Кінцева кількісна вираженість того або іншого чинника визначається шляхом підсумовування всіх відповідей, що співпадають із ключем, і відповідей «Частково правильно» (+1) і віднімання з цієї суми всіх відповідей «Не можу визначити» (-1 бал).

Чим вище оцінка людини, що переживає позитивні почуття по відношенню до себе, тим більше творчою особистістю, допитливою, з уявою,

здатною піти на ризик і розібратися в складних проблемах, він є; всі вищеописані особистісні чинники тісно пов'язані з творчими здібностями.

Можуть бути отримані оцінки по кожному чиннику тесту окремо, а також сумарна оцінка. Оцінка по чинниках і сумарна оцінка краще демонструють сильні (висока оцінка) і слабкі (низька оцінка) сторони особистості.

Табл. 3.2.1.

Чинники креативності	Середнє значення
Допитливість	18 балів
Уява	16 балів
Складність	17 балів
Схильність до ризику	17 балів
Сумарний (загальний показник)	68 балів

Показники нижче наведених у таблиці 3.2.1 даних демонструють низький рівень розвитку того або іншого чинника. Вищі бали свідчать про високий рівень розвитку здібності.

Інтерпретація:

Допитливість. Суб'єкт з вираженою допитливістю найчастіше питає всіх і про все, йому подобається вивчати будову механічних речей, він постійно шукає нові шляхи (способи) мислення, любить вивчати нові речі та ідеї, шукає різні можливості розв'язання задач, вивчає книги, ігри, карти, картини і т.д., щоб пізнати якомога більше.

Уява. Суб'єкт з розвиненою уявою: придумує розповіді про місця, які він ніколи не бачив; уявляє, як інші вирішуватимуть проблему, яку він вирішує сам; мріє про різні місця і речі; любить думати про явища, з якими не стикався; бачить те, що зображене на картинах і малюнках, незвично, не так, як інші;

часто відчуває подив з приводу різних ідей і подій.

Складність. Суб'єкт, орієнтований на пізнання складних явищ, виявляє цікавість до складних речей та ідей; любить ставити перед собою важкі завдання, любить вивчати щось без сторонньої допомоги; проявляє наполегливість, щоб досягти своєї мети; пропонує більш складні шляхи вирішення проблеми, ніж це здається необхідним; йому подобаються складні завдання.

Схильність до ризику. Виявляється в тому, що суб'єкт відстоюватиме свої ідеї, не звертаючи уваги на реакцію інших; ставить перед собою високі цілі і намагається їх досягти; допускає для себе можливість помилок і провалів; любить вивчати нові речі або ідеї і не піддається чужій думці; не дуже стурбований, коли однокласники, педагоги або батьки виражають своє незадоволення; вважає за краще мати шанс ризикнути, щоб дізнатися, що з цього вийде.

Бланк відповідей

П.І.Б. _____
Дата «_» _____ 20 р. _____
Стать _____ Вік _____
Місце навчання або роботи _____

№ питання	Так	Частково правильно (можливо)	Ні	Не можу визначити (не знаю)	№ питання	Так	Частково правильно (можливо)	Ні	Не можу визначити (не знаю)
1					26				
2					27				
3					28				
4					29				
5					30				
6					31				
7					32				
8					33				
9					34				
10					35				
11					36				
12					37				
13					38				
14					39				

15					40				
16					41				
17					42				
18					43				
19					44				
20					45				
21					46				
22					47				
23					48				
24					49				
25					50				

3.3. Психогімнастичні вправи, спрямовані на розвиток креативності

Креативність – здатність людини до конструктивного, нестандартного мислення й поведінки, а також усвідомлення й розвитку свого досвіду. Прояви креативності: швидкість, гнучкість, точність, оригінальність мислення, багата уява, почуття гумору, прихильність до високих естетичних цінностей. Умови актуалізації: вміння володіти собою й упевненість у собі.

Етапи креативного процесу:

1. *Підготовка:* бажання змінити ситуацію, розв'язати проблему. Логічний аналіз, збір інформації, виникнення й перевірка варіантів розв'язання. Поглиблення, деталізація й прояснення образу проблеми. Виявлення неспроможності відомих способів розв'язки.
2. *Фрустрація:* сигнал для реорганізації діяльності. Усвідомлення бар'єрів, недостатності інформації й джерел її одержання.
3. *Інкубація:* припинення логічного пошуку рішення, і перехід проблеми в підсвідому сферу, залучення інформації з минулого досвіду.
4. *Інсайт:* вступ розв'язання проблеми у сферу свідомості.
5. *Розробка:* перевірка істинності логічними засобами.
6. *Верифікація:* чи відповідає вихідним даним? Чи буде це працювати?

7. Здійснення.

Розминка.

Вправа 1. Називаючи своє ім'я, назвати три особистісні характеристики на ту саму букву. Чим викликане перерахування саме таких якостей? Що завадило назвати інші?

Вправа 2. Називаючи своє ім'я, скажіть формулу, яка, на ваш погляд, досить точно описує вашу особистість.

Вправи на усвідомлення поняття "креативність"

Вправа 1. Хто-небудь із кола представить себе в ролі того або іншого літературного героя, обов'язково добре відомого всім присутнім. Тепер ми будемо ставити запитання цьому героєві й спробуємо вгадати, хто ж це?

На виконання вправи – 10 хвилин. Як з'являвся здогад? Які етапи креативного процесу ви відслідковували?

Вправа 2. Пред'явлення малюнка із зображенням куба. Що ви бачите на малюнку? У нас виникли різні думки, хоча на аркуші тільки 12 відрізків прямих. Як це пояснити? (Ідея про вплив досвіду). 5 хвилин.

Вправа 3. По команді всі беруть аркуші й малюють 15 секунд, потім передають аркуш сусідові праворуч і т.д. (вплив стереотипів на розвиток сюжету, виявлення критеріїв нестандартності: сполучення несумісного, зміна ракурсів, масштабу і т.д.). 10 хвилин.

Вправа 4.

Варіант А. По колу кожен буде говорити кілька пропозицій, і в такий спосіб ми спробуємо скласти розповідь про місто, де зібралися й живуть найменш креативні люди на світі. 10 хвилин.

Варіант Б. У підгрупах із 4–5 учасників зліпити із пластиліну, намалювати, склеїти з паперу і т.д. місто найменш креативних людей. Виставка робіт. 30 хвилин.

Вправа 7. У підгрупах по 4–5 учасників скласти список ідей, принципів, звичок, до яких ви особливо прихильні, неможливість реалізації яких викликає у вас напругу (10 хвилин). Обговорення впливу цих принципів на поведінку. Відзначте ідею, до якої ви насправді прихильні, але дотепер цього не усвідомлювали й ідею, яка була у вас, але яка тепер діє не так сильно. Що допомогло подолати? (усвідомлення принципів, що гальмують пошук нових рішень). 20 хвилин.

Театр-експромт. Розподіляються ролі. "...Ніч. Завиває Вітер. Розгойдуються Деревя. Між ними пробирається Циган, він шукає стайню, де спить Кінь... От і стайня. Спить Кінь, йому щось сниться, він легенько перебирає копитами й тоненько ірже. Недалеко від нього прилаштувався на жердинці Горобець, він дримає, іноді відкриває то одне, те інше око. На вулиці, на прив'язі спить Пес. Деревя шумлять, через шум не чути, як Циган пробирається в стайню. От він бере Коня за вуздечку... Горобець тривожно зацвірінчав.... Пес запекло загавкав... Циган веде Коня. Пес заливається гавкотом. Вибігла з будинку Господиня, захохла, закричала. Вона кличе чоловіка. Вискочив з рушницею з будинку Хазяїн. Циган тікає. Хазяїн веде коня в стойло. Пес стрибає від радості. Горобець літає навколо. Деревя шумлять, і Вітер продовжує завивати. Хазяїн гладить Коня й кидає йому сіна. Хазяїн кличе Господиню в будинок. Усе заспокоюється. Спить Пес. Дримає

горобець на своєму колишньому місці. Засинає Кінь, він зрідка здригається й тихо ірже... Завіса!" 10 хвилин

Вправи на розвиток креативності

Вправа 1. Усі знають прикмету: "Упав ніж – прийде чоловік". Зараз ми будемо розбудовувати цю галузь прикмет. Кидаючи м'яч, називаєте, що впало. Хто ловить, говорить, хто прийде й чому. 10 хвилин.

Вправа 2. Розповідь про несподіваний предмет. 15–20 хвилин.

Вправа 3. Усі предмети розмовляють своєю мовою. Від того, наскільки ми можемо знайти з ними спільну мову, залежать наші з ними відносини. А про що вони розмовляють один з одним? Завдання надруковане на картках. 5 хвилин на підготовку в парах. Потім на коло. Усього 15 хвилин.

Вправа 4. Кидаючи м'яч, називаємо будь-який предмет... у відповідь – три способи його використання (усвідомлення бар'єрів креативності). 10 хвилин.

Вправа 5. Усі перетворюються на щось інше. Наприклад, аудиторія перетворюється на ліс, учасники – дерева, лісоруби, птахи, звірі і т.д. Аудиторія – вокзал, учасники - валізи, поїзд, пасажери. Інші варіанти: ринок, зоопарк, знімальний майданчик тощо. 10 хвилин.

Вправа 6. Учасники групи сидять по колу. У центрі кола лежить будь-який предмет. «Хто-небудь із нас за бажанням розпочне роботу. Він візьме предмет і скаже якесь слово-іменник. Після цього ми усі на 15 секунд закриємо очі і постараємося якомога виразніше уявити собі той образ, що виник у нас у зв'язку з названим словом. Після 15 секунд ми усі відкриємо очі, ведучий кине предмет кому-небудь із групи і той повинний буде максимально детально описати ту картину, що виникла в його уяві. Потім він називає своє слово і гра продовжується». Ця вправа спрямована на розвиток уяви. Крім того, вона дає можливість ще раз усвідомити і пережити факт розмаїття бачення світу. Виконана робота дуже зближує учасників групи, наповнюючи груповий простір різними емоціями, в основному позитивними.

Вправа 7. У групах по 4–5 осіб підготувати проект, що передбачає одночасне використання трьох предметів. Захист проектів. 20 хвилин.

Вправа 8. Учасники сидять по колу, у тренера в руках м'яч. «Давайте уявимо, що цей м'яч – апельсин. Зараз ми будемо кидати його по колу один одному, говорячи при цьому, який саме м'яч ви кидаєте. Постараємося не повторювати вже названі якості, властивості апельсина». Під час роботи тренер звертає увагу групи на ті моменти, коли відбувається перехід у другу змістовну площину: жовтогарячий, жовтий, іспанський». Вправа спрямована на розвиток швидкості мислення, швидкості витягування інформації з пам'яті, а також здатності усвідомлено переходити в інші змістовні категорії.

Вправа 9. Завдання потрібно виконувати письмово. «Напишіть угорі листа чотири букви : Н Г О К , або А Р Н О. За моїм сигналом треба буде скласти якнайбільше пропозицій, у яких перше слово буде починатися на букву

Н, друге – на Г і т.д. Час виконання – 3 хвилини». При ознайомленні з результатами роботи учасники виявляють для себе невикористані ними стильові, змістовні й інші можливості для складання пропозицій, що підсилює їхню мотивацію і позитивно позначається на результатах наступної роботи. Вправа направлена на розвиток гнучкості, швидкості і точності мислення.

Вправа 10. Інструкція: “Зараз кожен із нас, мовчки, нічого не говорячи, вибере будь-яку тварину. Після того, як усі зроблять це, будемо по черзі, невербально зображати обрану тварину. Один показує, інші – вгадують, що це за тварина. Бажано не повторюватися”. Вправа проходить весело, доречно в тих випадках, коли необхідна емоційна розрядка. У той же час вона сприяє розвитку експресивності, виразності поведінки.

Вправа 11. У тренера в руках картки, на яких написані такі слова : бачити, спостерігати, поділяти, брати, підтримувати, грати, піднімати, пручатися, міркувати, шукати й ін. “Зараз я дам кожному картку, де написане слово, що позначає якусь дію. У нас буде хвилина для того, щоб придумати жести, вислови, за допомогою яких ви зможете повідомити іншим, яке у вас написане слово. Після цього кожний по черзі представить свій варіант”. Вправа дає можливість кожному розширити свої уявлення про способи і засоби вираження змісту, розвиває виразність, експресивність поведінки.

Вправи, пов'язані з використанням асоціативного механізму.

Узагальненою метою цих вправ є збільшення можливостей використання наявного власного досвіду людини, під яким ми розуміємо весь зміст особистої

історії – усе, що людина знає, бачила, почувала. Робота з асоціаціями дозволяє придбати навички залучення в процес пошуку рішення.

Вправа 1. Ідея цієї вправи узята з досвіду дослідження підсвідомості методом вільних асоціацій (експеримент К. Юнга). Даючи вільну асоціацію, людина встановлює глибоко укорінені в її підсвідомості зв'язки, що існують між поняттями, подіями, почуттями. Один з дослідників творчого компонента мислення Ротенберг запропонував поняття янусианського мислення, наявність якого свідчить про розвинутий творчий потенціал. Це поняття введене за аналогією з римським богом Янусом, на честь якого був названий місяць січень (лат. Januarius). Січень дивиться назад, на минулий рік, і одночасно вперед, на рік новий. Ідея об'єднання протилежностей, здатності знайти їх у цілісній структурі явища, події або об'єкта покладена в основу тесту, запропонованого Ротенбергом для виміру креативності. Для виконання вправи учасники розбиваються на пари.

Інструкція: “Зараз один з учасників пари буде швидко говорити будь-які слова. Його партнер настільки ж динамічно буде реагувати на почуте слово своєю асоціацією, але обов'язково протилежною за змістом слову-стимулові. Потім партнери поміняються ролями”.

Вправа 2. Інструкція: “Зараз кожен із нас напише на аркуші паперу прізвище або ім'я людині, нині живої або вже померлої, але безумовно відомої всім тут присутнім”. Потім тренер пропонує кожному приколоти свій аркуш паперу кому-небудь на спину, не повідомляючи йому ім'я написаної людини. У такий спосіб у кожного учасника виявиться на спині аркуш з ім'ям. Усім вам необхідно буде довідатися ім'я зазначеної на вашому аркуші людини. Для цього ви повинні ставити навколишнім непрямі питання, що передбачають відповідь “так” або “ні”. У ході обговорення роботи доцільно запитати учасників про те, коли і як у них виникла правильна відповідь. Можна запитувати про труднощі, з якими зіштовхнувся учасник на шляху до вирішення проблеми, а також про ті

емоції і почуття, що у нього виникали. Це допоможе групі краще усвідомити всі етапи креативного процесу.

Завершення вправ

Вправа. Що ви думаєте про минуле заняття? Чому ви навчилися? Що сподобалося? Що залишилося незрозумілим? Напишіть, будь ласка, коротке послання про це – телеграму з 11 слів. 5 хвилин.

3.4. Методика «Спробуйте свої сили в літературній творчості»

Для цього складіть вірш-сенкан. Це невеличкий вірш із п'яти рядків, який синтезує, узагальнює отриману інформацію і коротко описує тему, виражає власне ставлення до неї. Уміння складати сенкани є показником загальної культури людини. Складається сенкан за такими правилами:

- 1) Перший рядок має містити слово, яке позначає тему (зазвичай це іменник).
- 2) Другий рядок представляє опис теми, який складається із двох слів (частіше прикметник).
- 3) Третій рядок виражає дію, пов'язану з темою, і складається із трьох слів.
- 4) Четвертий рядок є фразою, яка складається з чотирьох слів і виражає ставлення до теми.
- 5) Останній рядок складається з одного слова-синоніма, яке передає сутність теми.

Сенкан не обов'язково повинен мати ритм та риму, це вільний твір, наприклад:

Квітка.

Яскрава, тендітна.

Прикрашає мою кімнату.

Милує око своїм цвітінням.

Рослинка.

Отже, для складання сенкану краще за все користуватися формулою:

Тема (зазвичай іменник);

опис (два прикметники);

дія (три слова);

ставлення (фрази – чотири слова);

перефразування сутності (одне слово – синонім).

Завдання – складіть сенкан до теми «Творчість».

Напишіть своє ім'я японською

А – ка

З – з

П – но

Ц – мі

Б – зу

И – кі

Р – ши

Ч – кє

В – ру

К – мє

С – ари

Ш,Щ – хі

Г – жі

Л – та

Т – Чи

Ь,И – зук

Д – тє

М – рін

У – до

Є – Мєй

Е – ку

Н – то

Ф – лу

Ю – фу

Ж – су

О – мо

Х – рі

Я – на

3.5. Тест для визначення творчих нахилів.

Правила проведення тесту за таблицею 3.5.1.

Підкреслити слово «Так» у разі згоди з тим, що написано.

Підкреслити слово «Ні» у разі незгоди з тим, що написано.

Табл. 3.5.1.

№ з/п	Варіанти відповіді		Питання
	Так	Ні	
1	«Так»	«Ні»	Я люблю складати пісні.
2	«Так»	«Ні»	Я люблю гуляти наодинці.
3	«Так»	«Ні»	Мої мама і тато люблять проводити час зі мною.
4	«Так»	«Ні»	Я ставлю багато питань.
5	«Так»	«Ні»	Створення оповідань і казок марна – витрата часу.
6	«Так»	«Ні»	Я люблю, щоб у мене було один або двоє друзів.
7	«Так»	«Ні»	Я нічого не маю проти, якщо інколи змінюються правила гри.
8	«Так»	«Ні»	У мене є декілька дійсно гарних ідей.
9	«Так»	«Ні»	Я люблю малювати.
10	«Так»	«Ні»	Я люблю речі, які важко зробити.
11	«Так»	«Ні»	Сонце на малюнку повинно завжди бути жовтим.
12	«Так»	«Ні»	Я люблю все розбирати, щоб зрозуміти, як воно працює.
13	«Так»	«Ні»	Мені більше подобається розфарбовувати малюнки самому.
14	«Так»	«Ні»	Легкі загадки – найцікавіші.
15	«Так»	«Ні»	Іноді самі батьки займаються чим - небудь.
16	«Так»	«Ні»	Я люблю дізнаватися про тварин.
17	«Так»	«Ні»	Мій батько любить робити що-небудь вдома.
18	«Так»	«Ні»	Я не люблю, коли інші учні ставлять багато питань.
19	«Так»	«Ні»	Важко знайти собі заняття, коли ти один.
20	«Так»	«Ні»	Мій батько думає, що я зазвичай роблю все правильно.
21	«Так»	«Ні»	Я люблю оповідання про далеке минуле.
22	«Так»	«Ні»	Я більше люблю старі ігри, ніж нові.
23	«Так»	«Ні»	Коли я хочу що-небудь зробити, але мені важко, я кидаю або починаю нове заняття.

24	«Так»	«Ні»	Я завжди люблю розважатися з друзями.
----	-------	------	---------------------------------------

Підрахунок результатів: За кожну відповідь «Так» – 1 бал, «Ні» – 0 балів.

Увага: В пунктах 5, 6, 11, 13, 14, 18, 19, 22, 23, 24 «Так» – 0 балів, «Ні» – 1 бал.

Результати тестування:

1. Різноманітність інтересів.

Підрахуємо загальну суму балів, пункти 1, 5, 9, 16, 21.

Кількість набраних балів відповідає ступеню вираження різноманітності інтересів учня:

1-й ступінь – 0–1 бал (виражена слабо);

2-й ступінь – 2–3 бали (виражена середньо);

3-й ступінь – 4–5 балів (виражена явно).

2. Незалежність.

Підрахуємо загальну суму балів за відповіді у пунктах 2, 8, 11, 13, 19, 24.

Кількість набраних балів відповідає ступеню незалежності учня:

1-й ступінь – 0–2 бал (виражена слабо);

2-й ступінь – 3–4 бали (виражена середньо);

3-й ступінь – 5–6 балів (виражена сильно).

3. Гнучкість, пристосованість.

Підрахуємо загальну суму балів за відповіді учнів у пунктах 6, 7, 22.

1-й ступінь – 0–1 бал (виражена слабо);

2-й ступінь – 2 бали (виражена середньо);

3-й ступінь – 3 бали (виражена явно).

4. Пізнавальність.

Підрахуємо загальну суму балів за відповіді у пунктах 4, 12, 18.

1-й ступінь – 0–1 бал (виражена слабо);

2-й ступінь – 2 бали (виражена середньо);

3-й ступінь – 3 бали (виражена явно).

5. Наполегливість.

Підрахуємо загальну суму балів за відповіді у пунктах 10, 14, 23.

1-й ступінь – 0–1 бал (виражена слабо);

2-й ступінь – 2 бали (виражена середньо);

3-й ступінь – 3 бали (виражена явно).

6. Відомості про стосунки з батьками.

Підрахуємо загальну суму балів за відповіді у пунктах 3, 15, 17, 20.

1-й ступінь – 0–1 бал (бажають бути кращими);

2-й ступінь – 2–3 бали (посередні);

3-й ступінь – 3 бали (гарні).

3.6. Тест «Визначення соціальної креативності особистості»

(В.А. Барташев)

Призначення. За допомогою самооцінки поведінки в нестандартних ситуаціях життєдіяльності ця методика дозволяє визначити рівень соціальної креативності.

Інструкція. У запропонованому нижче бланку (табл. 3.6.1.) вам необхідно за 9-бальною шкалою визначити самооцінку особистісних якостей або частотність їх проявів у заданих ситуаціях життєдіяльності.

Бланк відповідей

Табл. 3.6.1.

№ з/п	Питання тесту	Шкала оцінок
1	2	3
1.	Як часто почату справу вам вдається довести до логічного кінця?	1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9
2.	Якщо всіх людей розділити на логіків, евристиків та генераторів ідей, то якою мірою ви є генератором ідей?	1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9
3.	Якою мірою ви відносите себе до	1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9

	рішучих людей?	
4..	Якою мірою ваш кінцевий «продукт», ваше творіння частіше за все відрізняється від первісного проекту, задумки?	1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9
5.	Наскільки ви здатні проявляти вимогливість та наполегливість, щоб люди, які вам щось пообіцяли, виконали свою обіцянку?	1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9
6.	Як часто вам доводиться виступати з критичним осудженням на чиюсь адресу?	1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9
7.	Як часто вирішення проблем, які у вас виникають, залежить від вашої енергії і настирності?	1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9

1	2	3
8.	Який процент людей у вашому колективі частіше за все підтримують вас, ваші ініціативи та пропозиції? (один бал–10%)	1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9
9.	Як часто у вас буває оптимістичний і веселий настрій?	1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9
10.	Якщо всі проблеми, які вам доводилося вирішувати за останній рік, умовно розділити на теоретичні і практичні, то якою виявиться удільна вага практичних?	1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9
11.	Як часто вам доводиться відстоювати свої принципи, переконання?	1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9
12.	Якою мірою ваше вміння спілкуватися, ваша комунікабельність допомагає у вирішенні життєво важливих для вас проблем?	1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9
13.	Як часто у вас виникають ситуації, коли головну відповідальність за рішення найбільш складних проблем і справ у колективі вам доводиться брати на себе?	1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9
14.	Як часто і якою мірою ваші ідеї, проекти вдавалося втілити в життя?	1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9
15.	Як часто вам вдається, проявляючи винахідливість і навіть підприємливість, хоч у чомусь випередити своїх суперників по роботі чи у навчанні?	1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9
16.	Як багато серед ваших друзів і близьких людей, які вважають вас людиною	1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9

	вихованою та інтелігентною?	
17.	Як часто вам у житті доводилося робити щось таке, що було сприйняте навіть вашими друзями як несподіванка, принципово нова справа?	1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9
18.	Як часто вам доводиться корінним чином реформувати своє життя або знаходити принципово нові підходи у вирішенні старих проблем?	1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9

Обробка та інтерпретація результатів.

На основі сумарного числа набраних балів визначте рівень вашого творчого потенціалу.

Табл. 3.6.2.

Таблиця визначення рівня творчого потенціалу

Сума балів	Рівні соціальної креативності особистості
18–39	Дуже низький рівень
40–54	Низький
55–69	Нижче середнього
70–84	Трохи нижче середнього
85–99	Середній
100–114	Трохи вище середнього
115–129	Вище середнього
130–142	Високий рівень
143–162	Дуже високий рівень

3.7. Самооцінка творчого потенціалу педагога (Рогов Е.І.)

Складовими творчого потенціалу є допитливість, упевненість у собі, сталість, зорова й слухова пам'ять, прагнення до незалежності, здатність абстрагуватися й зосереджуватися. Саме ці показники і діагностуються у тесті.

Інструкція. Пропонуємо Вам дати відповідь на запропоновані питання. На окремому аркуші (у робочому зошиті) запишіть свої відповіді (наприклад, 1а, 2б, 3а і т.д.).

Текст опитувальника.

1. Чи вважаєте ви, що оточуючий світ може бути кращим?

- а) так;
- б) ні;
- в) так, але тільки де в чому.

2. Чи думаєте ви, що самі зможете брати участь у значних змінах оточуючого світу?

- а) так;
- б) ні;
- в) так, у деяких випадках.

3. Чи вважаєте ви, що деякі з ваших ідей викличуть значний прогрес у тій сфері діяльності, яку ви вибрали?

- а) так;
- б) звідки в мене можуть бути такі ідеї;
- в) може бути і незначний прогрес, та деякий успіх можливий.

4. Чи вважаєте ви, що в майбутньому станете грати таку важливу роль, що зможете щось принципово змінити?

- а) так;

б) дуже мало й вірно;

в) може бути.

5. Коли ви вирішуєте щось зробити, чи впевнені ви в тому, що справа вийде?

а) так;

б) часто охоплюють сумніви, чи зможу це зробити;

в) частіше впевнений, ніж не впевнений.

6. Чи виникає у вас бажання зайнятися невідомою для вас справою, в якій в даний момент ви не компетентні, майже зовсім її не знаєте?

а) так, все невідоме приваблює мене;

б) ні;

в) все залежить від самої справи та обставин.

7. Вам доводиться займатися невідомою справою. Чи відчуваєте ви бажання досягти у ній досконалості?

а) так;

б) що виходить, то добре;

в) якщо це не дуже складно, то так.

8. Чи існує справа, яку ви не знаєте, але вона вам подобається, чи бажаєте ви знати про неї все?

а) так;

б) ні, треба вчитися найголовнішому;

в) ні, я тільки задовольняю свою цікавість.

9. Якщо вас спіткає невдача?

а) то якийсь час наполягаєте на своєму, навіть усупереч здоровому глузду;

б) зразу ж махнете рукою на цей замір, як тільки побачите його нереальність;

в) продовжуєте робити свою справу, поки здоровий глузд не покаже нездоланність перешкод.

10. Професію треба вибирати, виходячи зі:

а) своїх можливостей і перспектив для себе;

- б) стабільності, значущості, популярності професії, потреби в ній;
- в) престижу і переваг, які вона забезпечує.

11. Коли ви подорожуєте, ви могли б легко орієнтуватися на маршруті, по якому вже пройшли?

- а) так;
- б) ні;
- в) якщо місцевість сподобалась і запам'яталася, то так.

12. Чи можете ви згадати зразу після бесіди все, що говорилося під час неї?

- а) так;
- б) ні;
- в) згадаю все, що мені цікаве.

13. Коли ви чуєте слово на невідомій мові, чи можете ви його повторити по складах без помилок, навіть не знаючи його значення?

- а) так;
- б) ні;
- в) повторю, тільки не все правильно.

14. У вільний час, ви віддаєте перевагу:

- а) залишитися наодинці, порозмірковувати;
- б) знаходитись у компанії;
- в) мені байдуже, чи буду я наодинці чи у компанії.

15. Якщо ви зайняті якоюсь справою, то вирішуйте закінчити її тільки тоді, коли:

- а) справу закінчено і вона здається вам відмінно виконаною;
- б) ви більш-менш задоволені виконаним;
- в) справа здається зробленою, хоча її ще можна зробити краще. Але навіщо?

16. Коли ви один, то ви:

- а) полюблюєте мріяти про якісь, можливо абстрактні, речі;
- б) будь-якою ціною намагаєтесь знайти собі конкретне заняття;
- в) іноді полюблюєте помріяти, та тільки про речі, які пов'язані з вашими

справами.

17. Коли якась ідея захоплює вас, то ви станете думати про неї:

- а) незалежно від того, де і з ким знаходитесь;
- б) тільки наодинці;
- в) тільки там, де тиша.

18. Коли ви відстоюєте якусь ідею, то:

- а) можете відмовитися від неї, якщо аргументи опонента здадуться вам переконливими;
- б) залишитися при своїй думці, якщо супротив виявиться занадто сильним;
- в) змініте свою думку, якщо опір виявиться занадто сильним. наведете переконливі доводи (аргументи) на її користь.

Обробка та інтерпретація результатів

Нараховується по 3 бали за відповідь «а», по 1 балу за відповідь «б», по 2 бали за відповідь «в». Підраховується загальна сума балів.

48 і більше балів. У вас закладений значний творчий потенціал, який дає вам можливість творчого вибору. Якщо ви зможете реалізувати свої здібності, то вам доступні найрізноманітніші форми творчості.

24–47 балів. Вам притаманні якості, які дозволяють вам творити, але на перешкоді є бар'єри. Найбільш загрозливий – це страх, особливо якщо ви зорієнтовані тільки на успіх. Страх невдачі сковує вашу уяву – основу творчості. Страх може бути і соціальним – страх суспільного осудження. Будь-яка нова ідея проходить через етап несподіваності, подиву, невизнання оточуючими. Страх осудження за нове, незвичну для інших поведінку, погляди, почуття сковують вашу творчу активність, приводять до деструкцій вашої творчої особистості

23 і менше балів. Ви просто недооцінюєте себе. Відсутність віри у свої сили приводить вас до думки, що ви не здатні до творчості, пошуку нового.

3.8. Тест «Визначення рівня уяви» (Голенговська Тетяна Валеріївна)

Інструкція:

Вам пропонується 12 питань тесту. На них треба відповідати або "так", або "ні".

Перша цифра в дужках (кількість балів) означає позитивну відповідь, друга – негативну.

1. Чи цікавитеся ви живописом? (2, 1).
2. Чи часто ви нудьгуєте? (1, 2).
3. Розповідаючи яку-небудь історію, чи любите ви прикрасити її барвистою деталлю, доданою від себе? (1, 0).
4. Чи ініціативні ви на роботі, в навчальному закладі? (2, 1).
5. Чи "широко" ви пишете, чи багато займає місця на папері? (1, 0).
6. Чи керуєтеся ви у виборі одягу законами моди або власним смаком? (2, 1).
7. Чи любите ви малювати під час зборів або лекцій на аркуші паперу ті самі ж фігурки? (0, 1).
8. Слухаючи музику, чи уявляєте ви які-небудь образи, пов'язані з нею? (1,0).
9. Чи любите ви писати довгі листи? (2, 1).
10. Чи бачите ви іноді кольорові сни? (1, 0).
11. Чи любите ви подумки бувати в тих снах, які знаєте лише по розповідях? (1, 0).
12. Чи часто ви плачете, засмучуєтеся та хвилюєтесь в кіно? (1, 0).

Отже, підрахуйте бали.

14–17 балів: у вас багата уява. Якщо ви зумієте застосувати її в житті, то доб'єтеся великих творчих успіхів.

9–13 балів: у вас середня уява. Така уява зустрічається в дуже багатьох людей. Від вас і тільки від вас залежить, чи зумієте ви розвинути її.

5–8 балів: ви реаліст у повному сенсі цього слова. У хмарах не літаєте. Однак небагато фантазії ще нікому не шкодило. Тому задумайтесь про це.

3.9. Вправи на розвиток творчої уяви

Вправи запропонувати виконувати на окремому аркуші паперу для кожного учасника.

Вправа № 1.

Подивіться уважно, на що схожа кожна фігурка? Назвіть кілька варіантів, а потім можете її домалювати так, як ви собі це уявляєте.

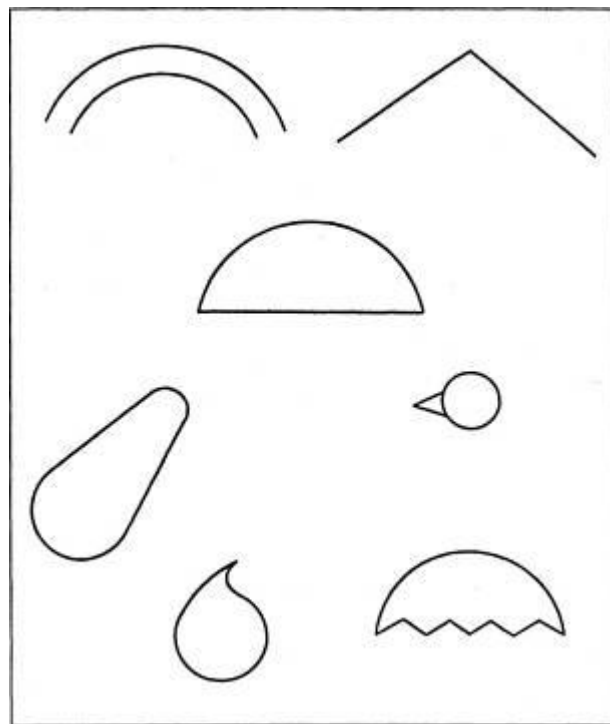

Рис. 1

Вправа № 2.

Домалюй лінії й фігури так, щоб вийшов чарівний ліс зі своїми мешканцями.

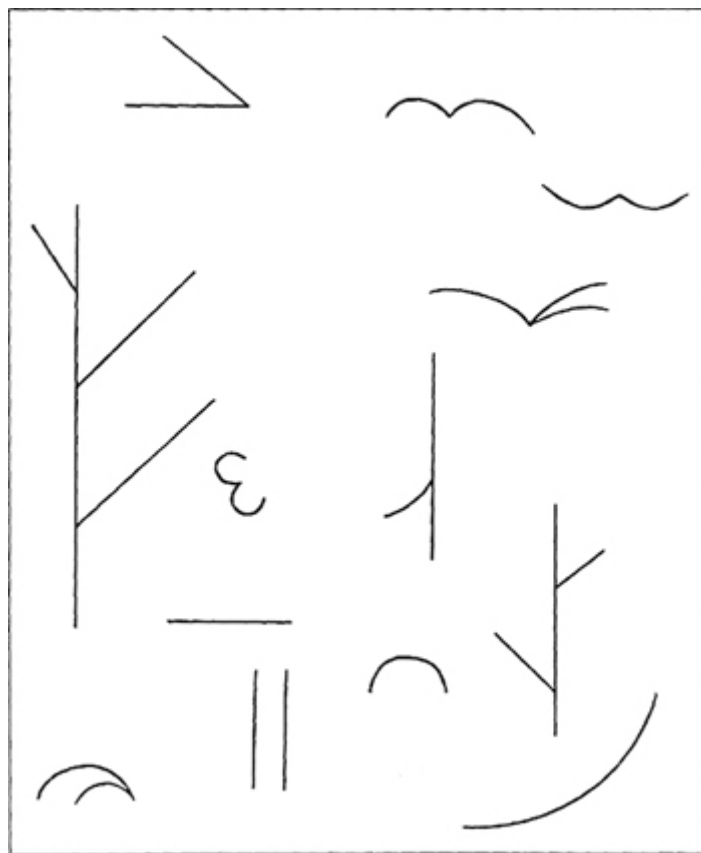

Рис. 2

Вправа № 3.

Подумай, як можна ці фігури перетворити на подарунки для твоїх друзів.
Спробуй домалювати.

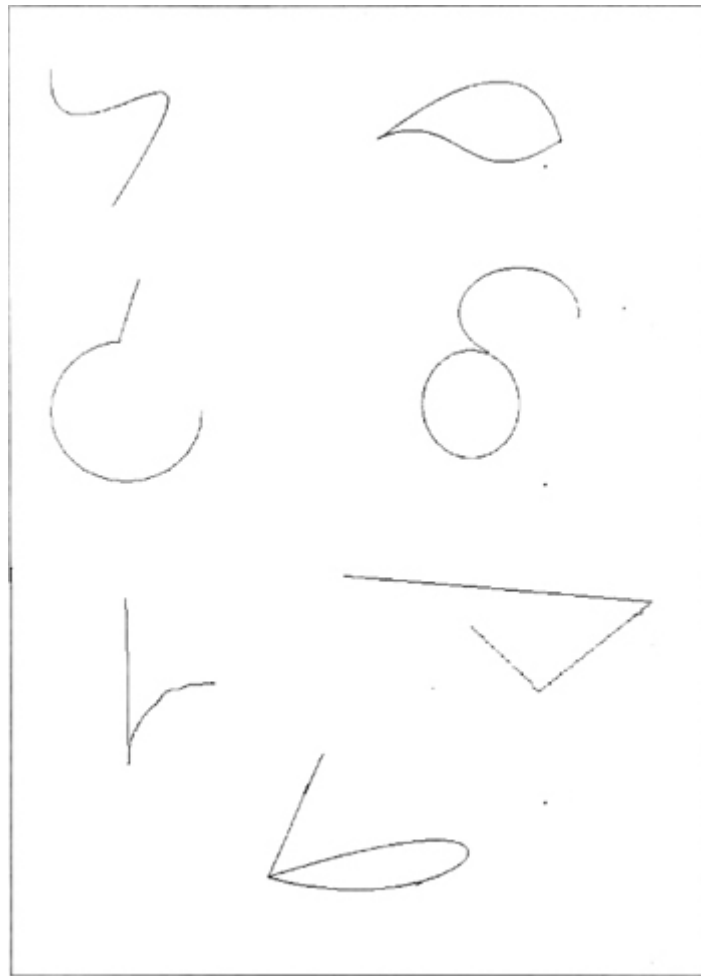

Рис. 3

Вправа № 4.

Подивися уважно на кожну кляксу й подумай, на що вона схожа.
Спробуй домалювати.

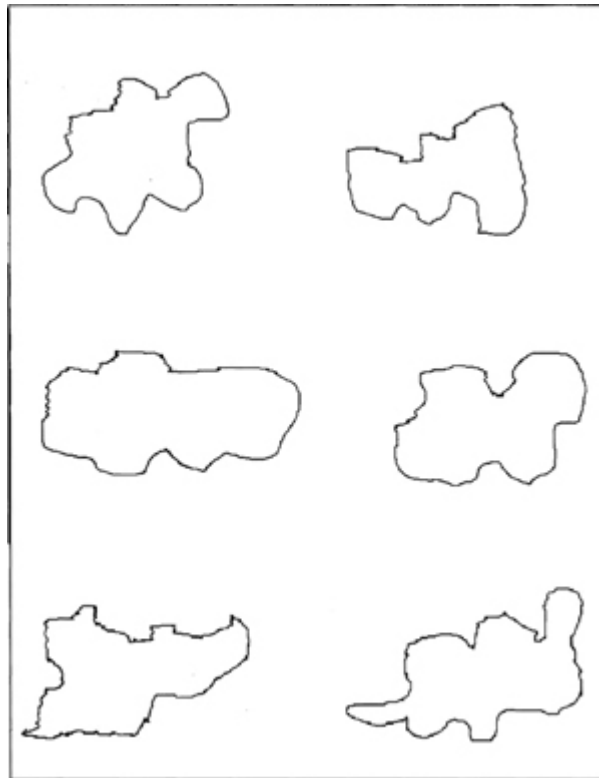

Рис. 4

Вправа № 5.

Домалюй ці кружечки так, щоб з них вийшла картинка. Можеш кілька кружечків об'єднати в одну картину.

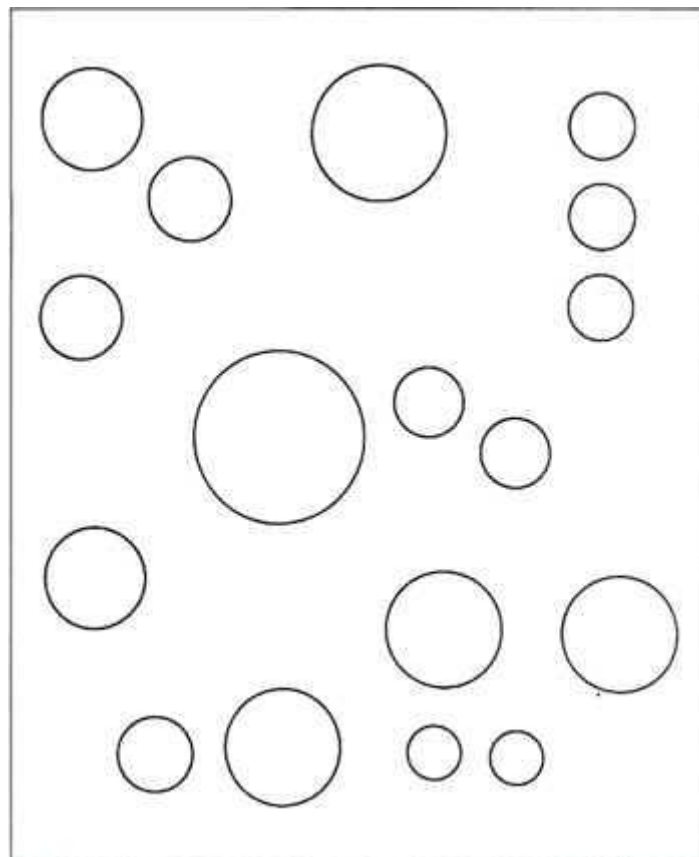

Рис. 5

Вправа № 6.

Подивися, як можна, з'єднуючи крапки, зробити малюнок. Спробуй намалювати що-небудь сам, з'єднуючи крапки.

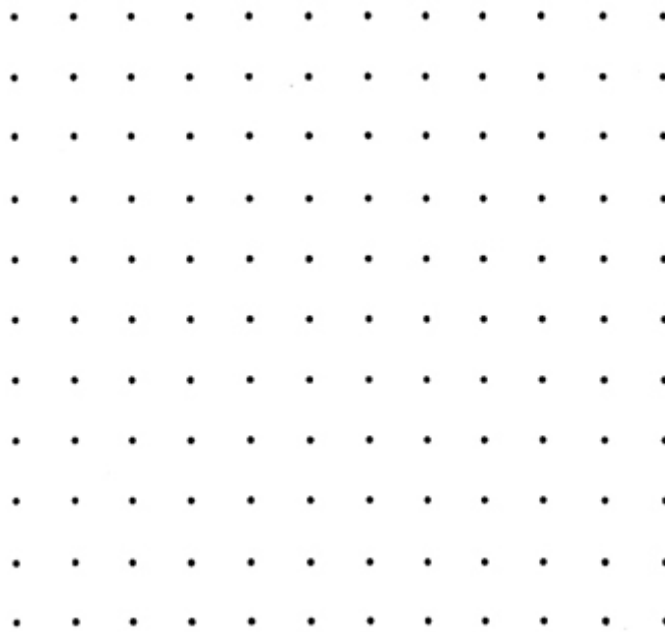
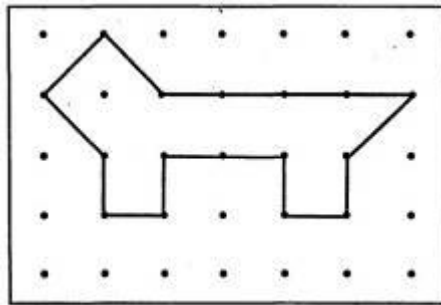

Рис. 6

Вправа № 7.

На картинці візерунки залишилися тільки в одного метелика. Придумай візерунки для інших метеликів і розфарбуй їх.

Рис. 7

Вправа № 8.

Придумайте, що можна намалювати із цих геометричних фігур. Кожну фігуру можна використовувати кілька разів, можна міняти їх розміри. Але інші фігури використовувати не можна. Наприклад як показано на малюнку.

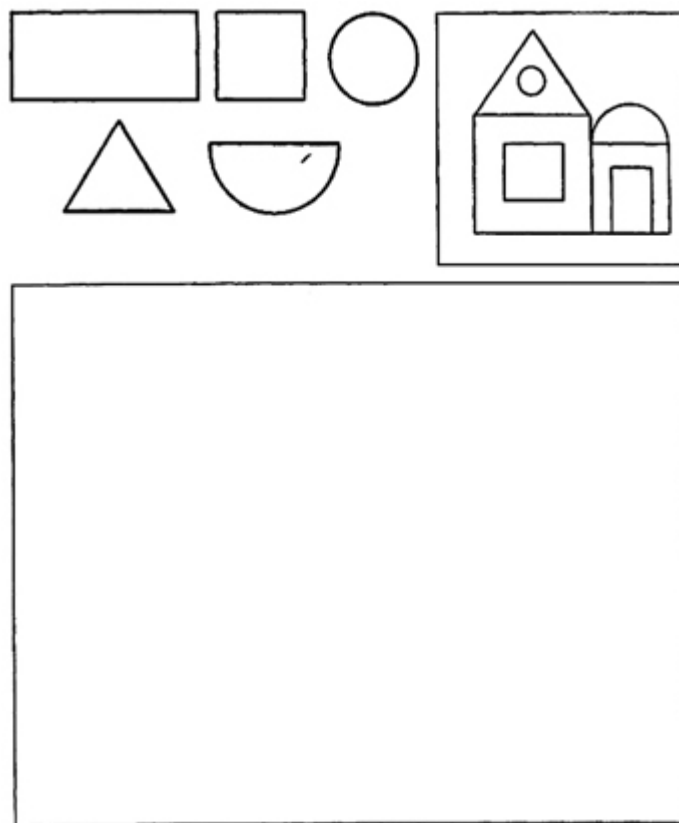

Рис. 8

3.9.1. Методика визначення загальних творчих здібностей особистості

Загальні творчі здібності мають велике значення при виборі професії, тому ми рекомендуємо вам пройти цю методику.

Інструкція:

“Уважно прочитай наведені нижче пункти у “Бланку тверджень” і у відповідній клітинці “Бланку відповідей” простав знак “+” у колонці “Так”, якщо ствердження співпадає з твоєю думкою про себе, або у колонці “Ні” — якщо воно не співпадає. Ніяких додаткових знаків чи записів робити не варто.

Тобі потрібно дуже уважно прослідкувати за тим, щоб номер ствердження і номер клітинки, куди ти запишеш відповідь, співпадали.

1. Як правило, я легко пристосовуюсь до людей, ідей та умов.
2. Мені подобається вирішувати типові, стандартні завдання.
3. Мені здається, що я б із задоволенням створював або конструював нове, ніж покращував та вдосконалював старе.
4. Зазвичай я обачливий, коли маю справу з колективом.
5. В більшості випадків я дію самостійно, без допомоги і підказки друзів та старших.
6. Ніколи не намагався змінити своє ставлення до себе та свої стосунки з друзями.
7. Дуже часто я утримувався від висування ідей, пропозицій, хоча і мав їх.
8. Мені часто вдається знайти нестандартні, оригінальні рішення завдань.
9. Мені подобається, коли відбувається швидка зміна різних видів діяльності.
10. Для мене є характерним прагнення реалізувати одночасно декілька ідей, вирішити декілька проблем.
11. Дуже часто я один вступаю в суперечку з однолітками або старшими.
12. Як правило, я легко погоджуюсь і підкоряюсь колективній думці.
13. У мене часто виникають оригінальні ідеї.
14. Мені подобається виконувати завдання за розробленим планом, схемою, інструкцією.
15. Я завжди охоче розповсюджую, пропагую нові ідеї.
16. Я надаю перевагу виконанню роботи по-новому, хоча знаю, що це пов'язано з ризиком стикнутися з нерозумінням товаришів, старших.
17. Зазвичай я працюю без суттєвих змін, відхилень від тих рекомендацій, які дають педагоги, батьки.
18. Мені часто доводилось виправдовувати свої дії інструкціями, правилами, рекомендаціями, авторитетами.

19. Мені подобається виконувати завдання дослідницького характеру.

20. Я завжди до кінця відстоюю свою точку зору.

БЛАНК ВІДПОВІДЕЙ

Прізвище, ініціали _____ Група _____ Вік _____ Дата _____

№ з/п	Відповідь		№ з/п	Відповідь		№ з/п	Відповідь		№ з/п	Відповідь	
	Так	Ні		Так	Ні		Так	Ні		Так	Ні
1			6			11			16		
2			7			12			17		
3			8			13			18		
4			9			14			19		
5			10			15			20		

ОБРОБКА РЕЗУЛЬТАТІВ

Обробка результатів проводиться за такою схемою. За допомогою дешифратора проводиться оцінка кожної відповіді опантанта. При цьому за кожну відповідь, яка співпала з номером питання в рядках “Так” чи “Ні”, виставляється 2 бали.

Дешифратор до методики творчих здібностей

Відповідь	Номери питань “Бланку стверджень”
Так	3, 5, 8, 9, 10, 11, 13, 15, 16, 19, 20
Ні	1, 2, 4, 6, 7, 12, 14, 17, 18

Результати сумуються і записуються до матриці і на основі цього визначається рівень сформованості загальних творчих здібностей.

Матриця результатів вивчення творчих здібностей

Показник сформованості загальних творчих здібностей	
Рівень сформованості загальних творчих здібностей	

При цьому, якщо набрано від 33 до 40 балів, то цей рівень сформованості можна оцінювати як **“дуже високий”**

- 26 – 32 бали — **“високий”**;
- 13 – 25 балів — **“середній”**;
- 6 – 12 балів — **“низький”**;
- 0 – 5 балів — **“дуже низький”**.

Висновок за результатами виконання методики робиться відповідно до найвищих балів, що вказує на відповідний розвиток творчих здібностей. Їх також необхідно враховувати при виборі майбутньої професії. Для кращого розуміння рівнів творчого потенціалу людини, наводимо їх опис в таблиці 1.

Таблиця

Характеристика людей із різним рівнем творчого потенціалу

Характерні ознаки людей з “дуже низьким” і “низьким” творчим потенціалом	Характерні ознаки людей з “дуже високим” і “високим” творчим потенціалом
1	2
Обачний, методичний, дисциплінований, слухняний.	Мислить стандартно, ож дань до вирішення ож дань під несподіваним кутом зору.
Частіше вирішує готові проблеми, ніж шукає їх.	Сам шукає проблеми і шляхи їх розв'язання.

1	2
Вирішує проблеми вже апробованими і відомими методами.	Маніпулює різними методами, шукає нові.
Логічний, надійний.	Нелогічний, непідатливий, часто сповнений протиріч.
Досягає мети будь-якою ціною, будь-якими методами, засобами.	У досягненні мети обходиться допустимими засобами.
Здатний до високого степеню точності при виконанні дрібних операцій, шаблонної роботи.	Здатний виконувати шаблонну роботу протягом короткого часу. Швидко передоручає її.
Користується довірою колективу лише в спокійній, стандартній ситуації.	Має тенденцію до керування колективом у невизначених і критичних ситуаціях.
Заперечує розпорядження, норми, лише в тому випадку, коли впевнений у підтримці.	Часто заперечує розпорядження і норми, не звертаючи уваги на існуючі звичаї.
Схильний до сумнівів. Гостро реагує на критику, пристосовується до неї. Легко піддається суспільним поглядам і думці керівництва. Поступливий.	Не схильний до сумнівів; розробляючи ідеї, не вважає за потрібне отримати підтримку керівництва.

3.10.Методика інтерперсонального тренінгу. (О. М. Харцій. Адаптований варіант)

Тренінг проводиться в спокійній обстановці за участю обмеженого кола учасників. У залах, де проходять заняття, немає дошки і кафедри, немає столів і стільців. Усі сидять на матах у різноманітних позах – кому як подобається. Під

час тренінгу не роблять зауважень, не вимагають записувати правила чи вправи. Тут не проводиться опитування і не ставляться оцінки.

Мета інтерперсонального тренінгу – надати учасникам можливість у лабораторних умовах одержати якнайбільше нових і важливих уявлень у тій галузі, в якій багато з них мають недостатні знання: у сфері взаємин один з одним і з вихованцями. Всі учасники тренінгу поділяються на маленькі групи. Вісім, максимум дев'ять чоловік, зустрічаються один з одним два рази в день на тригодинних заняттях.

Знайомство є незвичайним, тому що проводиться воно за допомогою спеціальної «візитної картки», на лівому боці якої кожний пише свої улюблені ім'я, тварину, час року, риси характеру, а також те, що може принести йому найбільше задоволення. На правому боці картки – ті ж пункти, але під загальним заголовком «найнеприємніші». Потрібно знати тільки ім'я учасника, подробиці біографії нікого не цікавлять, тому що важливо лише те, як людина буде поводитися «тут і зараз». Тим більше, що очікувати безпосередніх взаємин доводиться недовго: на першому ж занятті створюється ситуація, у якій кожен член групи змушений тим чи іншим способом відреагувати на поведінку інших.

1 Завдання:

«Скажи, що ти відчуваєш...»

Учасники говорять про свої уявлення з приводу того, як буде відбуватися тренінг, чого вони чекають від організаторів та інших учасників, описують свій стан і відчуття на конкретний момент. Тренер допомагає учасникам розпочати розмову один з одним, виявити свої відчуття стосовно навколишнього.

На початку найважчим виявляється говорити про власні відчуття, тому що часом вони занадто інтимні, про них соромно говорити. Крім того, часто людина навіть не замислюється над тим, що хтось викликає в неї симпатію чи ворожість. Не замислюється про свої почуття, тільки відразу ж оцінює ситуацію: «Він той, хто потрібен», чи навпаки, але настільки ж коротко і категорично: «Ні, це не моя людина».

У житті трапляється, що комусь щось не відразу чи взагалі не вдається, через це навколишні нерідко відразу перекреслюють його як фахівця, як людину, причому не тільки у цій конкретній ситуації, а взагалі. Через певний час ніхто вже не може і згадати те невдале рішення чи виступ, а думка про людину залишається незмінною.

Важко позбутися звички моментального придушення своїх почуттів і швидких оцінок. Але зрештою в результаті тренінгу настає такий момент, після якого усе обговорюється вже під кутом почуттів, що супроводжують події у групі. І тоді починається наступний етап навчання – взаємна передача один одному «дзеркальної інформації».

2 Завдання:

«Скажи, яким ти мене бачиш...»

Ця вправа розвиває сміливість і вміння сприймати критику. Кожний боїться дізнатися, що його не люблять чи більш того – ненавидять.

По черзі кожний з учасників сідає в центр кола і, повертаючись по черзі до всіх інших членів групи, запитує, яким вони його бачать і які він викликає почуття.

Часто відповіді дивують і навіть приголомшують учасників. Адже кожний має уявлення про себе і, крім того, здогадується, що про нього думає найближче оточення. А отут раптом виявляється, що ти справляєш на людей зовсім інше враження. У чомусь воно краще, у чомусь гірше.

Досліджувані здебільшого наводили наступні вислови: «Спілкуючись з тобою, я відчуваю, що ти ставишся до мене трохи з висока»; «Я б сумнівалася у благополучному результаті будь-якої справи, що була б тобі доручена»; «Поруч з тобою я сам здаюся собі людиною більш досвідченою і цілеспрямованою» тощо.

3 Завдання:

«Будівництво»

Троє учасників із міцно зав'язаними очима повинні побудувати будинок з дитячих кубиків. Керівнику «будівництва» очі не зав'язують, але допомагати працювати він не може. Йому можна лише віддавати вказівки, але забороняється торкатися і кубиків, і «будівельників». Останні сліпо виконують вказівки керівника, не відаючи, що в них виходить. Здогадатися про це вони можуть тільки з його голосу. Деякі керівники, бачачи, що незважаючи на всі їхні вказівки, виникає зовсім інша конструкція, швидко дратуються. Це передається «будівельникам», вони діють усе більш незграбно – іграшковий будинок руйнується. Починають все спочатку.

Після цієї вправи звичайно розпалюється бурхлива дискусія про стилі управління, а саме про те, який стиль кому пасує.

Заняття суто «керівного» характеру проводяться протягом двох днів. Імітуються різні випадки. Педагоги перевіряють себе в ризикованих ситуаціях – невдачі й успіху. Ніхто при цьому нічого не нав'язує. Ніхто не намагається переконати учасників, що такий стиль управління гарний, а от такий – поганий чи що.

4 Завдання:

«Скажи, у чому складається моя сильна сторона...»

Коли ми говоримо «попрацюй над собою», то звичайно маємо на увазі, що треба зайнятися усуненням власних недоліків і слабкостей. А оскільки майже усім здається, що недоліків у нього більше, ніж переваг, то «робота над собою» представляється заняттям дуже складним. Одночасно кожен має безліч таких рис, що додають йому почуття власної значимості. На одному із занять кожному з учасників пропонується протягом трьох хвилин розповісти про свої переваги. Потім кожний слухає, які сильні сторони характеру, поведінки і спілкування з навколишніми помітили в нього інші учасники. Це завдання, мабуть, найбільш емоційне з усіх занять. Виявляється, що значно легше говорити про свої недоліки. Зважившись чесно розповісти про них, ми відчуваємося якось краще. У той же час голосно, у присутності інших людей,

сказати назвати свої сильні сторони, куди складніше: людина в цій ситуації відчувається досить нерозумно – вона вихваляється.

Цією вправою курс занять завершується. Після проходження такого тренінгу учасники починають більш чітко усвідомлювати свої позитивні та негативні сторони, припиняють шукати в інших людей негативні риси, замислюватися над тим, чого вони не вміють, навчаються слухати і розуміти людей, перестають боятися за свій авторитет, потроху відходять від сухості у відносинах, засвоюють більш дружній.

Підведення підсумків .

Релаксація.

3.12. ДОСЛІДЖЕННЯ ІНДИВІДУАЛЬНИХ ЗДІБНОСТЕЙ ПІДЛІТКА (Коник О.Т)

3.12.1. ТЕСТ « ТВОРЧІ ЗДІБНОСТІ ПІДЛІТКА»

Мета: виявити схильності учня до того чи іншого роду занять, рівень творчого розвитку, соціальні здібності.

Обладнання: роздруковані контрольні аркуші, олівці чи ручки.

Інструкція: учню видають розграфлений контрольний аркуш з номерами запитань, поруч із якими школяреві потрібно вписати знак «+», якщо відповідь позитивна, і знак «-» , якщо відповідь негативна. Запитання зачитує вчитель.

Контрольний аркуш

1	2	3	4	5	6	7	8	9
10	11	12	13	14	15	16	17	18
19	20	21	22	23	24	25	26	27
28	29	30	31	32	33	34	35	36

37	38	39	40	41	42	43	44	45
----	----	----	----	----	----	----	----	----

Чи правда, що в дитинстві ти дуже любив:

1. Подовгу грати в рухливі ігри?
2. Придумувати ігри й верховоди в них?
3. . Грати в шашки, шахи?
- 4 .Ламати іграшки, щоб подивитися, що в середині?
- 5 .Читати вірші або співати пісні?
- 6 .Розмовляти з незнайомими або ставити запитання?
- 7 .Слухати музику й ритмічно танцювати під неї?
- 8 .Малювати або спостерігати, як малюють інші?
- 9 .Слухати або складати казки, історії?

Чи подобається тобі нині:

10. Займатися на уроках фізкультури або в спортивній секції?
11. Добровільно брати на себе обов'язки організатора справ?
12. Допомогати друзям розв'язувати математичні завдання?
- 14 .Читати про відомі відкриття й внаходи?
- 15 .Брати участь в художній самодіяльності?
- 16 .Допомогати іншим людям розбиратися в їхніх проблемах?
- 17 .Читати або дізнаватися, щось нове про мистецтво?
- 18 .Займатися в ізостудії, мистецькому гуртку?
- 19 .Писати твори на вільну тему?

Чи одержуєш ти особливе задоволення:

- 20 .Від участі й боротьби в спортивних змаганнях?
- 21 .Свого вміння керувати людьми, розподіляти роботу?

22. озв'язування складних математичних завдань?
23. Полагодження побутових електро-або радіоприладів?
24. Гри на сцені?
25. Спілкування з людьми?
26. Знайомств із новими музичними інструментами, музичними творами?
27. Відвідування художньої виставки?
28. Переказу якоїсь події, прочитаного або побаченого?

Тебе часто тягне:

29. До тривалих фізичних вправ?
30. Справ у групі, що вимагають твоєї ініціативи або наполегливості?
31. Розгадування математичних шарад?
32. Виготовлення яких-небудь виробів (моделей)?
33. Брати участь у постановці спектаклю?
34. Допомогти людям, поспівчувати їм?
35. Пограти на музичному інструменті?
36. Помалювати фарбами або олівцями?
37. Писати вірші, прозу або просто вести щоденник?

Ти можеш тривалий час:

38. Займатися спортом або фізичною працею?
39. Енергійно працювати разом з іншими?
40. Займатися кресленням або шаховою комбінацією?
41. Копатися в механізмах, приладах?
42. Піклуватися про молодих, слабких або хворих людей?
43. Думати про долі людей, героїв книг, що сподобалося?

44. Виконувати музичні твори?

45. Малювати, ліпити, фантазуючи при цьому?

Обробка отриманих результатів.

Кожний стовпчик контрольного аркуша характеризує один із напрямків розвитку здібностей особистості учня. При обробці даних підраховується сума позитивних відповідей у кожному стовпчику.

I – фізичні (спортивні) (1, 10, 19, 28, 37);

II – організаторські (2, 11, 20, 29, 38);

III – математичні (3, 12, 21, 30, 39);

IV – конструкторсько-технічні (4, 13, 22, 31, 40);

V – емоційно-образотворчі (артистичні) (5, 14, 23, 32, 41);

VI – комунікативні (6, 15, 24, 33, 42);

VII – музичні (7, 16, 25, 34, 43);

VIII – художньо-образотворчі (8, 17, 26, 35, 44);

IX – філологічні (9, 18, 27, 36, 45).

3.12.2. ТЕСТ «ДОМІНЮЧА СИСТЕМА СПРИЙНЯТТЯ»

Мета: виявити домінуючу систему сприйняття в підлітків, визначити його тип (аудіалістичний, візуалістичний чи кінестичний).

Обладнання: роздруковані бланки тесту, олівці чи ручки.

Інструкція: перед початком тестування, педагог пояснює підліткам завдання: « У кожного з нас серед органів чуття є провідний, який швидше й частіше від інших реагує на навколишні сигнали й подразники, найсуттєвіше впливає на наші почуття. Скориставшись наведеними нижче запитаннями, ви зможете

виявити, який канал сприйняття найшвидше реагує під час ваших контактів з навколишнім світом».

Відповідати на запитання потрібно «так» або «ні».

1. Люблю спостерігати за хмарами й зірками.
2. Часто наспівую собі потихеньку.
3. Не визнаю моду, яка незручна.
4. Дуже люблю ходити в сауну.
5. Купуючи річ, обов'язково звертаю увагу на її колір.
6. Упізнаю по кроках, хто увійшов до кімнати.
7. Мені подобається наслідувати відомих людей.
8. Багато часу приділяю своєму зовнішньому вигляду.
9. Люблю приймати масаж.
10. Коли є вільний час, люблю роздивлятись людям.
11. Погано почуваюсь, коли змушений тривалий час сидіти на місці.
12. Коли бачу одяг у вітрині, відразу визначаю, чи пасуватиме він мені.
13. Коли почую знайому мелодію, відразу пригадую події мого життя, пов'язані із нею.
14. Часто читаю під час прийому їжі.
15. Дуже часто веду телефонні розмови.
16. Я схильний до повноти.
17. Мені більше подобається слухати, Як хтось читає, ніж читати самому.
18. Після поганого дня мій організм у напруженні.
19. Охоче й багато фотографую або фотографуюсь сам.
20. Довго пам'ятаю, що мені сказали приятелі або знайомі.
21. Охоче купую квіти, тому що вони є головною окрасою життя.

22. Ввечері люблю приймати гарячу ванну.
23. Намагаюся занотувати свої особисті справи.
24. Часто розмовляю сам із собою.
25. Після тривалої поїздки, потребую тривалого відпочинку.
26. Тембр голосу людини багато говорить мені про неї
27. Дуже часто оцінюю людей за манерою одягатись.
28. Люблю потягуватися, розминати кінцівки.
29. Занадто тверда або занадто м'яка постіль – кара для мене.
30. Мені нелегко знайти зручне взуття.
31. Дуже люблю ходити в кіно.
32. Добре й надовго запам'ятовую обличчя людей.
33. Люблю ходити під дощем, коли краплі стукують об парасольку.
34. Вмію слухати те, що мені кажуть.
35. Люблю танцювати, у вільну годину займаюсь спортом або гімнастикою.
36. Коли поблизу цокає будильник, не можу заснути.
37. Добре відрізняю якісну аудіоапаратуру від неякісної за звучанням музики.
38. Коли чую музику – відбиваю такт ногою.
39. У годину відпочинку люблю оглядати пам'ятники архітектури.
40. Не виношу безладу.
41. Не люблю синтетичні тканини.
42. Вважаю, що атмосфера в кімнаті залежить від освітлення.
43. Часто відвідую концерти.
44. Потиск руки багато говорить мені про людину.
45. Охоче відвідую галереї та виставки.

46. Серйозна дискусія – це захоплююча поія.

47. Дотиком можна висловити значно більше, ніж словами.

48 .Серед галасу я не можу зосередитись.

Обробка отриманих результатів.

Підрахувати кількість стверджень, з якими підліток погодився, окремо для типів А (візуалістичний), Б (кінестичний) та В (аудіалістичний). Найбільша кількість позитивних відповідей в одному з типів визначає домінуючу систему сприйняття досліджуваним навколишнього світу.

Тип А (бачити): 1, 5, 8, 10, 12, 14, 19, 21, 23, 27, 31, 32, 39, 40, 42, 45.

Тип Б (відчувати): 3,4,9, 11, 16, 18, 22, 25, 28, 29, 30, 35, 38, 41, 44, 47.

Тип В (чути): 2, 6, 7, 13, 15, 17, 20, 24, 26, 33, 34, 36, 37, 43, 46, 48.

Результати тестування доречно використати для визначення способу подання учням навчального матеріалу.

3.12.3. ТЕСТ «ПАМ'ЯТЬ»

Мета: виявити спосіб довільного запам'ятовування підлітка та характер його асоціацій (адекватність образів стимульним словам).

Обладнання: чисті аркуші паперу, олівці чи ручки.

Інструкція: перед початком тестування педагог пояснює підліткам завдання: «Зараз я називатиму вам слова. Ваше завдання – запам'ятати якомога більше названих слів. Для полегшення запам'ятовування робіть до кожного слова замальовки, але записувати чи позначати слова літерами не можна. Дозволяється лише намалювати який-небудь малюнок, який нагадав би вам назване слово. Порядок запам'ятовування довільний.»

Налякане кошеня. Урок.

Краса. Проблема.

Подвиг. Ясний день.

Немовля. Віхола.

Щастя. Любов.

Перемога. Сумнів.

Ворожнеча. Дружба.

Багатство. Справедливість.

Диво. Радість.

Розум. Очікування.

Нудьга. Космос.

Щедрість. Сила.

Обробка отриманих результатів.

Після того, як досліджувний проілюструє поняття, що подаються за списком, його просять за малюнками пригадати стимульні слова. З'ясовують, як допомагають малюнки пригадуванню. По малюнках-символах роблять висновки про характер довільного запам'ятовування та характер асоціацій: адекватність образів стимульним словам.

Отримані результати мають бути уважно й неквапливо осмислені, узагальнені, розставлені акценти. І вже на цій основі педагог має планувати подальшу роботу з конкретним підлітком, враховуючи виявлені показники.

3.12.4. ТЕСТ «ЛОГІЧНА ТА МЕХАНІЧНА ПАМ'ЯТЬ»

Мета: виявити рівень розвитку логічної та механічної пам'яті.

Обладнання: чисті аркуші паперу, ручки.

Інструкція: з інтервалом у 2 секунди педагог зачитує слова. Підлітки уважно слухають, а потім по пам'яті записують друге слово кожної пари.

Наприклад: Кінь – підкова (підліток має записати слово «підкова»)

Педагог читає пари логічно пов'язаних слів:

Замок – ключ. Слива – компот

Корова – молоко. Лялька - грати

Щітка – черевик. Коріння – дерево

Віхола – зима. Коріння – дерево

Перо – птах. Коріння – дерево

Лак – ніготь. Коріння – дерево

Літера – книга. Коріння – дерево

Квиток – автобус. Сірник - вогонь

Чай – чашка. Комір – сорочка

Педагог читає пари слів, логічно не пов'язаних:

Дім – склянка. Ложка - собака

Квітка – масло. Голка - курка

Хмара – стілець. Пташка - повінь

Дощ – глечик. Олівець – таксі

Стрічка – цукор. Очі - вітрильник

Клей – картопля. Торт - скло

Панчохи – персик. Метелик – книга

Обробка отриманих результатів.

Підрахувати кількість записаних слів. Кожне слово дорівнює одному балу.

Кількість записаних слів із першого завдання визначає обсяг логічної пам'яті, а другого завдання – механічної пам'яті.

Якщо кількість відтворених слів по кожному завданню дорівнює 7 і більше – в підлітка достатній рівень логічної й механічної пам'яті.

Індексація:

Більше 12 балів – високий рівень

9-11 балів – Вище за середній;

6-8 балів – Середній рівень;

4-5 балів – Нижче за середній;

менше 3 балів – Низький рівень

Глосарій

Геніальність (від лат. *genialis* - притаманний генієві, плідний) - особистісна характеристика людини, найвищий ступінь її обдарованості, таланту.

Геній (від лат. *genius* - геній, дух) - людина, якій притаманна найвища творча обдарованість - геніальність.

Еврика (грец. «знайшов») - раптове знаходження нової ідеї, рішення.

Інсайт (з англ. - *insight* - проникливість) - 1) момент осяяння, здогаду, раптового зрозуміння. Здатність мислення, за якого у процесі розв'язання проблеми здійснюється уявне передбачення; 2) кульмінація інтуїтивного рішення, раптове знаходження нової ідеї, рішення.

Креативність (з англ. *creation* - створення) - сутність якостей психіки, що забезпечують продуктивні перетворення в діяльності особи, а також засоби до створення якісно нового

Натхнення - особливий стан людини, що характеризується піднесенням її творчих сил, активізацією всіх психічних процесів.

Обдарованість - 1) високий рівень задатків, схильностей. Обдарованість є результатом і свідченням високого рівня інтелектуального розвитку. Існує загальна і спеціальна обдарованість. Обдарованість виявляється в конкретних психічних процесах. Розрізняють моторну, сенсорну, перцептивну, інтелектуальну обдарованість тощо. Обдарованість є сплавом природженого і набутого досвіду; 2) індивідуальна потенціальна своєрідність задатків людини, завдяки яким вона може досягти значних успіхів у певній галузі діяльності.

Педагогічна креативність - внутрішня передумова творчої педагогічної діяльності, що полягає у творчій активності вчителя і не стимулюється ззовні.

Педагогічна культура - 1) сутнісна характеристика особи вчителя, що відображає динамічну систему професійних цінностей діяльності та поведінки викладача; 2) предметно-ціннісна форма освоювально-перетворюючої діяльності, в якій відображається історично визначений рівень розвитку суспільства і людини, породжується й утверджується людський сенс буття

Педагогічна творчість - 1) оригінальний високоефективний підхід учителя до навчально-виховних завдань, збагачення теорії і практики виховання і навчання; 2) діяльність, що породжує дещо якісно нове і відрізняється неповторністю, оригінальністю й суспільно-історичною унікальністю; 3) діяльність, що направлена на постійне вирішення цілого ряду навчально-виховних задач в обставинах, що змінюються, під час якої педагог виробляє і втілює у спілкуванні з дітьми оптимальні, органічні для даної педагогічної індивідуальності нестандартизовані педагогічні рішення, опосередковані особливостями об'єкта-суб'єкта педагогічного впливу.

Талант - 1) природний хист, вища здатність людини до певного виду діяльності (творчої, наукової, політичної), фізіологічні джерела таланту слід шукати у фізичній організації людини (особливості нервової системи, гостроті органів чуття, неповторному баченні світу, гнучкості пальців, тіла, швидкості реакції). Однак не природжена, а набута здатність людини, він формується і розвивається під впливом соціальних умов; 2) (з гр. терези) - якісно вищий рівень здібностей особистості.

Творча діяльність - діяльність, яка спрямована на вирішення протиріччя (розв'язання творчого завдання), для якої необхідні об'єктивні (соціальні, матеріальні) умови та суб'єктивні особистісні умови (знання, уміння, творчі здібності), результат якої має новизну й оригінальність, особисту та соціальну значимість, а також прогресивність.

Творча особистість - 1) індивід, який володіє високим рівнем знань, потягом до нового, оригінального, який уміє відкинути звичайне, шаблонне, потреба у творчості для неї - життєво необхідна, а творчий стиль діяльності - найбільш характерний; 2) це такий тип особистості, для якої характерна стійка, високого рівня спрямованість на творчість, мотиваційно-творча активність, яка поєднується з високим рівнем творчих здібностей і дозволяє їй досягти суспільно та особистісно значимих результатів в одному чи декількох видах діяльності.

Творчий акт - умовна одиниця творчого процесу.

Творчий процес - послідовність творчих актів у мозку людини, поєднання нормативних та евристичних компонентів.

Творчі здібності - синтез якостей особистості, який характеризує ступінь їх відповідності.

Творчість - 1) складне і водночас комплексне явище, зумовлене всім розмаїттям соціально-психологічних і психолого-фізіологічних передумов. Вона є умовою становлення, самопізнання і розвитку особистості. Вирішальну роль у творчому процесі відіграє розумова діяльність, що органічно поєднує в собі логічне мислення й уявлення. Творчій особистості властивий ансамбль, своєрідне поєднання здібностей. У цьому - у загальних рисах психолого-педагогічна суть даного феномена; 2) важлива форма соціальної практики людини, активізація творчого потенціалу суб'єкта у процесі особистісних змін передбачає «посилення його сензитивності», що зумовлює цю особливу роль у системі особистісних характеристик; 3) продуктивна людська діяльність, здатна породжувати якісно нові матеріали та духовні цінності суспільного значення

Уява - психічний процес, що полягає у створенні людиною нових образів, уявлень, думок на базі її попереднього досвіду

Література.

1. Аронов А. Загадки творчества. М. : Междунар. пед. акад., 2004. — 170 с.
2. Аронов А. Мифология творчества. М. : Экон-Информ, 2005. — 124 с.
3. Бердяев Н. Смысл творчества. М. : АСТ ; Х. : Фолио, 2002. — 679 с.
4. Богоявленская Д.Б. Психология творческих способностей. М.: Издательский центр «Академия», 2002. – 320 с.
5. Бундулс Я. “ Индивидуальная психология” Альфреда Адлера // Вопр. психол. 1982. – №2. – С.133-139.
6. Выготский Л.С. Собрание сочинений в 6-ти т. М.: Педагогика, 1984.
7. Дружинин В.Н. Психология общих способностей. СПб.: Питер Ком, 1999. – 368 с.
8. Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень / За ред. В.О. Моляко, О.Л. Музики. – Житомир: Вид-во Рута, 2006. – 320 с.)
9. Кульчицкая Е.И. Одаренность как психологическая проблема // Практична психологія та соціальна робота. 2001. – № 7-8.
10. Лейтес Н.С. Способности и одаренность в детские годы. М.: Знание, 1984. – 80 с.
11. В. Моляко, О. Музики. Житомир : Рута, 2006. — 319 с.
12. Моляко В.О. Психологія творчості – нова парадигма дослідження конструктивної діяльності людини // Практична психологія і соціальна робота. – 2004. – № 8. – С. 1-4.
13. Моляко В. О. Психологічна теорія творчості // Наук. записки Ін-ту психології ім. Г.С. Костюка АПН України. Вип. 22. Актуальні проблеми сучасної української психології. К., 2002. – С. 221-229.
14. Моляко В.А. Проблемы психологии творчества и разработка подхода к изучению одаренности // Вопр. психол. – 1994. – №5. – С. 86-95.
15. Музика О.Л. Інвенційно-стратегіальна модель розвитку творчо обдарованої особистості // Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова. Серія

№12. Психологічні науки: Зб. наукових праць. – К.: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2006. – №12 (37). – С. 130-136.

16. Музыка О.Л. Ціннісна підтримка особистісного росту // Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова. Серія №12. Психологія: Зб. наукових праць. – К.: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2005. – №6 (30). – Ч. II. – С. 232-240.

17. Маслов Ф.И. Воспоминания друга // Воспоминания о П.И. Чайковском / Сост. Е.Е. Бортникова, К.Ю. Давыдова, Г.А. Прибегина. – 3-е изд. – М.: Музыка, 1979. – С. 33-35.

18. Мильман В. Мотивация творчества и роста : структура, диагностика, развитие : теорет., эксперим. и прикладное исслед. диалектики созидания и потребления. М. : Б.и., 2005. — 165 с.

19. Пономарёв Я.А. Психология творчества. М.: Наука, 1976. – 303 с.

20. Поддъяков Н.Н. Новый подход к развитию творчества у дошкольников // Вопр. психол. – 1990. – №1. – С. 16-19.

21. Прибегина Г.А. Пётр Ильич Чайковский. М.: Музыка, 1990. – 20 с.

22. Роменець В.А. Психологія творчості. К.: Либідь, 2004. – 288 с.

23. Скрипкина Т.П. Доверие к себе как условие развития личности // Вопр. психол. – 2002. – № 1. – С. 95-104.

24. Теплов Б.М. Психология музыкальных способностей: Избранные труды: В 2 т. – М.: Педагогика, 1985. – Т.1. – 328 с.